

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ**  
**Західноукраїнський національний університет**  
**Івано-Франківський навчально -науковий інститут менеджменту**  
**Західноукраїнського національного університету**

Кафедра міжнародної економіки, маркетингу і менеджменту ІФННІМ

**ВОЗНЯК Наталія Миколаївна**

**Місце ТНК в світовій економіці та їх вплив на її розвиток / The place of TNCs in the world economy and their influence on its development**

спеціальність 051 «Економіка»,  
освітньо-професійна програма – Міжнародна економіка

Кваліфікаційна робота

Виконала студентка групи ЕМЕім-21  
Н.М. Возняк

---

Науковий керівник  
к.е.н., Л. С. Стефанишин

---

Кваліфікаційну роботу  
допущено до захисту  
«\_\_» \_\_\_\_\_ 202\_ р.  
Зав. кафедри  
\_\_\_\_\_ І. М. Білецька

## ЗМІСТ

ВСТУП .....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДІЯЛЬНОСТІ ТРАНСНАЦІОНАЛЬНИХ КОРПОРАЦІЙ .....	7
1.1. Транснаціональні корпорації як активний учасник світових економічних процесів .....	7
1.2. Форми проникнення ТНК на національні ринки .....	15
1.3. Переваги та недоліки діяльності ТНК .....	20
Висновки до розділу 1 .....	23
РОЗДІЛ 2. МОНІТОРИНГ СУЧАСНОГО СТАНУ ДІЯЛЬНОСТІ ТНК В СВІТІ.....	25
2.1. Географічне розміщення та галузева структура ТНК у світі.....	25
2.2. Аналіз показників діяльності найбільших ТНК світу .....	35
2.3. Роль ТНК у глобалізованій економіці.....	41
Висновки до розділу 2 .....	47
РОЗДІЛ 3. НАПРЯМКИ РОЗВИТКУ ТНК В СВІТОВІЙ ЕКОНОМІЦІ.....	49
3.1. Розвиток ТНК в умовах цифрової трансформації .....	49
3.2. Проблеми та перспективи розвитку ТНК .....	56
Висновки до розділу 3 .....	63
ВИСНОВКИ.....	65
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	68

## ВСТУП

**Актуальність теми дослідження.** Бізнес-структурам, які прагнуть підвищити ефективність власної діяльності на глобальному ринку, необхідно постійно удосконалюють методи та форми ведення економічної діяльності, налагоджувати партнерські відносини. І на даний час серед таких форм господарювання в світовій економіці пріоритетною є транснаціональні корпорації (ТНК).

В останні півстоліття у світі відбувається бурхливе зростання ТНК й числа інтеграцій між ними, що пов'язано зі зміцненням міжнародних зв'язків, посиленням глобалізації та зниженням кількості бар'єрів. Перспектива розвитку компаній різних галузей багато у чому залежить від умов розвитку сучасної економіки як у розвинених країнах, так і у країнах, що розвиваються.

Займаючи центральне місце в сучасній господарській системі, ТНК мають щоразу більший вплив на міжнародні відносини й світову економіку загалом, розвиток якої багато в чому визначається особливостями функціонування ТНК. Вони самі повинні вирішувати, чи варто проникати на нові ринки у залежності від поставленої мети, стабільності приймаючої економіки та передбачуваних витрат.

Тому тема даного дослідження є, безумовно, актуальною.

**Огляд літератури з теми дослідження.** Дослідженню концептуальних засад функціонування ТНК в світовій економіці та особливостям розвитку ТНК на сучасному етапі присвячено праці низки вчених, серед них: К. де Беккер, О. Бусол, В. Венгер, С. Войтко, Т. Воронкова, А. Джалілов, Т. Дорошенко, Н. Дугієнко, Л. Еден, О. Євтушевська, Дж. Єтто-Джилліс, М. Іванова, І. Імнадзе, Д. Косінова, В. Кочетков, Д. Лук'яненко, В. Македон, Р. Мадяр, С. Мізюк, Е. Молчанова, Т. Нікітіна, К. Панченко, І. Пенська, В. Рокоча, І. Скавронська, І. Сорока, К. Трентіні, Л. Чен, Л. Шабаліна, С. Якубовський, О. Ярмач та багатьох інших.

Водночас, у науковій літературі зараз недостатньо досліджень,

присвячених глибокому аналізу і проблематиці сучасних викликів для функціонування ТНК, зокрема, в умовах цифрової трансформації.

**Мета** випускної кваліфікаційної роботи полягає в дослідженні теоретичних засад діяльності ТНК як домінуючої форми бізнес-структур у світовій економіці, способів їх проникнення в національні економіки та забезпечення життєздатності в сучасних умовах.

Дана мета визначила необхідність постановки та вирішення таких основних завдань:

- проаналізувати теоретичні засади функціонування ТНК як активного учасника світових економічних процесів ;
- визначити основні форми проникнення ТНК на національні ринки;
- проаналізувати переваги та недоліки діяльності ТНК;
- проаналізувати географічне розміщення та галузеву структуру ТНК у світі;
- проаналізувати показники діяльності найбільших ТНК світу;
- проаналізувати роль ТНК у глобалізованій економіці;
- визначити напрямки розвитку ТНК в умовах цифрової трансформації;
- визначити проблеми та перспективи розвитку ТНК.

**Об'єктом дослідження** є діяльність ТНК в світовій економіці.

**Предметом дослідження** є механізми функціонування ТНК в світовій економіці та їх вплив на її розвиток.

**Методологія дослідження.** Теоретичною основою дослідження послужили концепції, які представлено та обґрунтовано у класичній та сучасній літературі економічного спрямування, наукових пошуках, присвячених питанням розвитку ТНК у світовій економіці та їх впливу на процеси міжнародних економічних відносин.

При доведенні теоретичних положень та розробці практичних рекомендацій, обробці та аналізі матеріалів дослідження використовувалися методи системного та порівняльного аналізу. Головним теоретико-методологічним підходом дослідження став принцип багатofакторності, що

дозволяє розглянути тему з огляду на всі позначені компоненти проблеми. Також використовувались такі методи як історико-логічний, наукових абстракцій, аналізу та синтезу, а також статистичні методи, спостережень, порівнянь тощо.

**Інформаційна база роботи.** Інформаційна база проведеного дослідження базувалась формувалася на нормативно-правових, інформаційних, статистичних та аналітичних джерелах. Її склали основні положення фундаментальних праць вітчизняних й зарубіжних дослідників, які присвячено функціонуванню та розвитку ТНК, матеріали науково-практичних конференцій, мережі Інтернет. Емпіричною базою дослідження є дані аналітичних агенцій, офіційних джерел статистичної інформації, звітів провідних дослідницьких компаній, інших інформаційних видань.

**Наукова новизна** проведеного дослідження визначається отриманням наступних наукових результатів:

- систематизовано етапи формування ТНК в світовій економіці;
- систематизовано переваги та недоліки діяльності ТНК;
- визначено ключові аспекти розвитку ТНК в умовах цифрової трансформації;
- визначено основні проблеми та перспективи розвитку ТНК.

**Практичне значення одержаних результатів.** Практична значущість дослідження полягає в можливості та доцільності використання запропонованих у роботі теоретичних й методичних підходів до розвитку діяльності ТНК на світовому ринку та визначенні їх впливу на нього. Окремі положення роботи можуть бути реалізовані в діяльності ТНК на вітчизняному ринку з врахуванням існуючих умов цифровізації.

**Апробація результатів дослідження.** Основні результати дослідження доповідалися автором на науково-практичних конференціях «Сучасні детермінанти соціально-економічного розвитку» (Івано-Франківськ, 18 травня 2023 року) та «Актуальні проблеми глобалізованого світу» (Івано-Франківськ, 19 жовтня 2023 року).

**Структура випускної кваліфікаційної роботи.** Випускна кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків та списку використаних джерел. Загальний обсяг роботи складає 72 сторінки комп'ютерного тексту, у тому числі 10 таблиць, 12 рисунків та список використаних джерел зі 52 найменувань.

## РОЗДІЛ 1

### ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДІЯЛЬНОСТІ ТРАНСНАЦІОНАЛЬНИХ КОРПОРАЦІЙ

#### **1.1. Транснаціональні корпорації як активний учасник світових економічних процесів**

У ХХІ столітті ключову роль у міжнародних економічних відносинах (МЕВ) відіграють структури, які поєднують фінансовий капітал і інноваційну виробничо-технічну базу, а також ресурси й широку мережу збуту. Дані структури відомі як транснаціональні корпорації (ТНК), які набувають ключового значення у формуванні нового світового економічного та територіального порядку. ТНК становлять найбільшу групу іноземних інвесторів і є основними носіями нових технологій як у виробничій, так і у невиробничій сферах.

Внаслідок цього, з середини минулого століття і особливо в даний час, наукові кола все більше зосереджуються на дискусіях про нездатність традиційних економічних теорій, особливо неокласичної, адекватно пояснювати процеси, що відбуваються на рівні компаній, національної економіки або глобального господарства.

Розуміння економічної сутності ТНК виходить за межі наукового дискурсу і переходить у практичну сферу державного регулювання. Це безпосередньо пов'язано з метою забезпечення національної конкурентоспроможності і визначає напрямки подальших досліджень в рамках даної кваліфікаційної роботи.

Транснаціональні корпорації ведуть свою історію з XVII століття від заснування англійської компанії «East India Company» [14, с. 613]. Але суттєвого прискорення їх діяльності надала промислова революція у Європі (XVIII—XIX ст.), яка стала передвісником глобалізаційних процесів в світі, а

великі корпорації почали розширення власної діяльності. Виникла потреба їх виходу на світовий ринок для одержання додаткових прибутків. Це зумовило активізацію формування ТНК у 1960—1970 рр. [7, с. 113].

Перше визначення ТНК було дано Девідом Лілієнталем у 1960 році. Він розумів під ТНК такі корпорації, які діють більш ніж в одній країні, діяльність яких «носить наднаціональний, наддержавний характер і веде до створення і управління зв'язків, що робить дуже активний вплив на процеси, які протікають в інших країнах» [16, с. 2, 20].

За даними Вільної енциклопедії транснаціональна корпорація є корпорацією, яка «здійснює міжнародне виробництво промислових продуктів на основі прямих іноземних інвестицій та має прямий контроль над своїми закордонними філіями. Філії ТНК організують виробництво продукції або надання послуг в відповідно до глобальної стратегії материнської компанії» [30].

ООН визначає ТНК як найбільш потужну компанію «корпоративного бізнесу, яка діє в рамках міжнародного масштабу і відіграє вирішальну роль у посиленні світогосподарських зв'язків; це гігантські, широко диверсифіковані як в галузевому, так і у географічному плані господарські структури, які за своєю економічною потужністю прирівнюються до деяких держав» [20].

На думку К. Панченка ТНК є формою «міжнародного об'єднання капіталів, коли головна компанія має свої відділення в багатьох країнах, здійснюючи координацію та інтеграцію їх діяльності» [22].

В юридичному словнику Блека надано ширші критерії належності компаній до ТНК і запропоновано розглядати компанію в якості ТНК, якщо «вона отримує 25% або більше своїх доходів від діяльності за межами країни. Однак фірма, яка володіє та контролює 51% іноземного дочірнього підприємства, а також контролює виробництво товарів або послуг при наймні в одній країні, крім своєї країни походження, і, отже, також відповідає критерію, навіть якщо ця іноземна філія генерує лише кілька відсотків його доходів» [34].



Економічна енциклопедія за редакцією С. Мочерного пропонує максимально системне трактування терміну ТНК як найпотужніших монополій, «що діють у міжнародному масштабі й на основі монополізації значної частини промислового світового виробництва, інтелектуальної власності, торгівлі, привласнюють найвищі (транснаціональні) прибутки. ТНК є міжнародними за характером своєї діяльності та національними щодо контролю за ними й утворюються на основі транснаціоналізації (просування за кордон) своєї підприємницької діяльності» [10].

Відповідно до визначення ЮНКТАД (Конференція ООН з торгівлі та розвитку) ТНК – це «компанія, яка здійснює свою діяльність у двох і більше країнах й здійснює контроль над своїми структурними підрозділами, із одного або більше центрів прийняття рішень. Це дозволяє провадити єдину політику та загальну стратегію її розвитку. При цьому їх специфікою є те, що до ТНК можуть входити лише ті компанії, яким належать не менше 10% акцій компаній, розміщених в двох й більше країнах» [2].

Таким чином, транснаціональні корпорації є комплексними структурами, які використовують міжнародний підхід у своїй діяльності і спрямовані на створення транснаціонального виробництва, торговельного та фінансового комплексу з центром прийняття рішень у країні свого базування та філіями в інших країнах.

Вирізняють і особливий різновид корпорацій – транснаціональні банки (ТНБ) чи фінансові ТНК. Вони являють собою великі банки, що досягли високого рівня концентрації та централізації капіталу, який при зрощуванні з промисловим капіталом ТНК стають реальними учасниками розділу світового ринку позичкових капіталів та кредитно-фінансових послуг.

Причини виникнення і розвитку ТНК є надзвичайно різноманітними: «вони в тій чи іншій мірі пов'язані з недосконалістю ринку, існуванням обмежень на шляху розвитку міжнародної торгівлі, монопольною владою виробників, валютним контролем, транспортними витратами, розбіжностями в податковому законодавстві» [28], а з іншого розширенням географічних рамок

коопераційних зв'язків, удосконаленням механізму накопичення ресурсів та капіталу.

Розквіт діяльності транснаціональних компаній припав на ХХ – початок ХХІ століття, але перші приклади світових компаній з'явилися ще ХVІІ столітті. У своєму розвитку транснаціональні компанії пройшли декілька поколінь (таблиця 1.1).

Таблиця 1.1

## Етапи формування ТНК в світовій економіці

Етап	Період	Форми, суб'єкти транснаціоналізації, процес їх генерації	Яскраві представники ТНК (рік заснування)
I	Кінець ХІХ – початок ХХ ст.	Колоніально-сировинні форми ТНК, об'єднання фірм різних країн. Основні форми - міжнародні картелі та трести.	«Bayer» (1863), «Bosh» (1886), «Henkel» (1876), «Manneman» (1890), «Eastman Kodak» (1888), «Nestle» (1866), «General Motors» (1908)
II	Перша половина ХХ ст., період між світовими війнами	Військово-промислові ТНК. Основні форми - трести	«Lockheed Corporation» (1926), «Nortrop» (1939), «Grumman» (1929), «Reytheon» (1922)
III	50-і роки ХХ ст.	Національні фірми, які реалізують самостійну ЗЕД. Основна форма: міжнародні ТНК інтегруючого типу - МНК.	«Toshiba» (1875), «Matsushita Electric» (зараз «Panasonic») (1918), «Toyota» (1937), «Mitsubishi» (1870), «Kobe Steel» (1911), «Sharp» (1912), «Volkswagen» (1937), «Audi» (1909), «L'Oreal» (1909)
IV	60-і-70-і рр. ХХ ст.	Концентрація капіталу ТНК (прискорене зростання числа злиття та поглинання)	«Nestle» (1866), «The Coca-Cola Company» (1886), «British Petroleum» (1954)
V	1985 р. - сучасність	Регіональна економічна інтеграція (ЄС, НАФТА, МЕРКОСУР, АТЕС тощо).	«Saudi Aramco» (1933), «Microsoft» (1975), «Apple» (1976), «Amazon» (1994), «Alphabet» (2015)

Складено зі врахування [3, 6]

Розглянемо специфіку функціонування ТНК на різних етапах їх розвитку.

Для I етапу характерна транснаціоналізація діяльності промислових монополій та виникнення міжнародних корпорацій, незначна кількість суб'єктів та їх зарубіжних підрозділів. Їх метою є максимізація прибутку у вигляді експлуатації сировинної бази колоній.

Механізмом реалізації є інвестування галузей сировинних слаборозвинених країн, формування у них закупівельних підприємств та збутових підрозділів, розвиток світової торгівлі, створення світового капіталістичного господарства.

На II етапі відбувався розвиток міжнародних корпорацій у формі військово-промислових ТНК. Їх метою була алокація ресурсів та підготовка до другої світової війни. Механізмом реалізації ТНК є пріоритет виробничої діяльності, розвиток видобувної галузі промисловості; створення озброєння, боєприпасів, амуніції; нарощування військових державних витрат.

На III етапі формування ТНК їх основою є національні фірми, які провадять самостійну ЗЕД, а також розвиток міжнародних компаній інтегруючого типу - МНК. Відбувається генезис ТНК, ціль яких - захоплення ринку, товарне виробництво, орієнтоване на масовий споживчий попит покупців з високим стандартом життя в підсистемі розвинених країн. А механізм реалізації - переважно виробнича діяльність головної компанії та її підрозділів; виробництво продукції з урахуванням особливостей місцевого попиту, переведення брудних та трудомістких виробництв у країни, що розвиваються.

На IV етапі відбувається стрімке зростання кількості ТНК, їх підрозділів закордоном, а також – МНК. Їх ціллю є максимізація прибутку, за допомогою орієнтації на зовнішньоекономічну експансію, а механізмом реалізації - міжкраїнова кооперація виробництва на основі досягнень НТР та НДДКР; орієнтація менеджменту на інтереси країн-реципієнтів та відмова від стратегії «скидання брудних виробництв»; ухиляння від конкретної галузевої орієнтації, конвергенція капіталу промислового з торговим, фінансовим, наукою; створення товаропровідних мереж, нових форм маркетингу та менеджменту.

На V етапі відбувається генеза розвитку глобальних корпорацій, ТНК, МНК, ТНБ, метою яких було завоювання ключових світогосподарських позицій у виробництві та реалізації продукції. Механізм їх реалізації: функціонування у рамках загальносвітової глобальної стратегії; використання глобальних факторів виробництва; створення глобального міжнародного виробництва; горизонтальна та вертикальна інтеграція діяльності підрозділів підприємств.

Низка фахівців відзначають можливість виділення VI-о етапу розвитку ТНК. Він характеризується інтенсивним зростання кількості підрозділів у ТНК країн з перехідною економікою. Їх метою є «максимізація ринку», а також забезпечення фінансової стійкості. Механізмом реалізації є функціонування у рамках глобальної зовнішньоекономічної експансійної стратегії; просторова децентралізація функціонування ТНК з урахуванням концентрації управління; конструювання глобальних виробничих та реалізаційних мереж; глобальна комбінація ресурсів та факторів виробництва; гібридні чи комплексні форми ЗЕД; пристосування до триполюсної моделі світу.

На сьогоднішньому етапі відсутній загальновизнаний міжнародний нормативно-правовий документ, який би широко регулював діяльність транснаціональних корпорацій (ТНК). Існуючі міжнародно-правові акти, що стосуються регулювання діяльності ТНК, можна побачити на рис. 1.1.

Базово, велика та впливова ТНК починає спеціалізацію на внутрішньому ринку з обмеженим асортиментом товарів чи послуг. З поступом часу та зростанням її активів, досвіду та капіталу, ТНК починає ускладнювати свої виробничо-збутові механізми та активно втручається у зовнішню торгівлю. Наступним етапом її розвитку стає виробництво різноманітних товарів та/або послуг за кордоном, а також розширення в зарубіжній діяльності та інвестуванні. Пройшовши всі ці етапи, корпорація перетворюється на повноцінну ТНК.

Основна мета та сутність існування таких ТНК полягає у поширенні свого впливу на багатьох національних ринках, захопленні різних ринкових ніш, створенні широкого асортименту товарів або послуг, націлених на конкретний

ринок, з метою отримання максимального прибутку. Всі ці цілі досягаються завдяки активній участі в світовому ринку та активному залученню до міжнародних економічних відносин.



Рис. 1.1. Міжнародно-правові акти регулювання діяльності ТНК [6, с. 15]

Вся сучасна діяльність ТНК виконує низку функцій, які спрямовані на стимулювання глобальних процесів:

- 1) генерація науково-технічного прогресу через НДДКР (R&D) та передачу частини технологій країнам-реципієнтам;
- 2) поглиблення процесів глобалізації через розвиток спеціалізації в рамках міжнародного поділу праці;
- 3) прискорення світових відтворювальних процесів через створення нових видів продукції, нарощування виробничих потужностей та інвестиційного потенціалу, надання робочих місць у країнах, що приймають;
- 4) активізація конкурентної боротьби.

В процесі функціонування фінансові й нефінансові ТНК формували найбільші центри концентрації своїх материнських ТНК у розвинених країнах, однак дані щорічних доповідей ЮНКТАД, Forbes та інших аналітичних груп

свідчать про зростання числа головних офісів та філій, дочірніх компаній не тільки в історичних центрах існування, а й у регіонах, що розвиваються.

Слід відзначити, що не більше 2000 корпорацій мають реальну та значну вагу на міжнародній арені, а значне зростання кількості ТНК викликано активним виходом великих національних фірм на ринки близького зарубіжжя.

Стрімкий розвиток кількості ТНК викликає суперечки про вплив їх діяльності на економіку країн-донорів та реципієнтів. Як розвинені, так і розвиваючі країни прагнуть повною мірою скористатися позитивними ефектами, що виникають при проникненні ТНК на національний ринок:

- 1) розвиток комунікацій між країнами;
- 2) культурний обмін та вирівнювання культурних цінностей;
- 3) розвиток транспортної інфраструктури;
- 4) міждержавна конкуренція за ресурси;
- 5) розвиток світового фінансового та фондового ринку;
- 6) підвищення податкових надходжень рахунок діяльності підприємств;
- 7) зростання зайнятості населення;
- 8) приплив іноземного капіталу;
- 9) наповнення ринку є принципово новою продукцією або послугами.

Негативні наслідки транснаціоналізації можуть виявлятися у країнах як розвинених, і розвиваються. До них відносять:

- 1) монополізація;
- 2) інституційні бар'єри;
- 3) часткове знищення економіки слабких держав;
- 4) стримування НДДКР (R&D), зосередження інновацій та нових розробок у економічно сильних та розвинених країнах;
- 5) секторальна диференціація;
- 6) загроза суверенітету держав;
- 7) лобіювання власних інтересів;
- 8) укриття доходів, перекачування капіталу приймаючої країни;
- 9) загроза екології тощо.

Часто країни, що приймають ТНК, ігнорують або недооцінюють негативні наслідки їх входження в національну економіку, сподіваючись отримати від них всі можливі блага, такі як залучення транснаціонального капіталу, передові технології, нові товари та послуги. Однак, рівень економічного розвитку країни, ефективність прийнятих політичних рішень та наявність кваліфікованих фахівців мають вирішальний вплив на майбутні перспективи розвитку країни.

Незважаючи на усі ризики, які існують на світовому ринку, ТНК реалізують власну діяльність практично в усіх галузях економіки. За останнє десятиліття особливо зростала участь їх в послуговому секторі, такому як бізнес-послуги, транспорт, телекомунікації, охорона здоров'я та освіта.

Сфера діяльності ТНК охоплює не тільки виробництво стандартних споживчих товарів, а також високотехнологічні та наукомісткі галузі. Незалежно від широкого спектру сфер діяльності, усі дані компанії мають схожі параметри, які визначають їх функціонування і успіх на світовому ринку. Серед них:

- 1) централізація функцій управління громадським капіталом;
- 2) децентралізація безпосереднього контролю за виробничими процесами, що веде до фактичної самостійності технологічних підрозділів;
- 3) інтернаціоналізація форм сумлінної виробничої діяльності підприємств у рамках світової економіки.

Таким чином, виникнення ТНК не можна назвати випадковим: довга історія їх становлення й розвитку, зміна національних ринків та світового бізнесу породили компанії такого типу.

## **1.2. Форми проникнення ТНК на національні ринки**

Глобалізація та лібералізація світової торгівлі, а також зниження кількості торгових бар'єрів й податкових обмежень, дали змогу багатьом країнам світу вийти на міжнародний ринок. Такі явища зумовили позитивні наслідки, однак,

стали причиною виникнення значної кількості фірм на ринку. ТНК можуть володіти монопольними позиціями та намагатися придушити конкуренцію, проте здійснюється навпаки – зростає глобальна конкуренція, яка стимулює їх діяльність.

На даному етапі економісти виділяють дві базові моделі поведінки ТНК, що сприяють виконанню сутності компаній:

1) Традиційну модель поведінки спрямовано на створення товарів у країні походження, а потім їх експорт за кордон. Дана модель є нераціональною та занадто дорогою.

2) Сучасна модель поведінки базується на раціональному територіальному розміщенні виробництва: перенесення на території із дешевою сировиною, робочою силою, виробництвом чи поблизу ринків збуту.

Саме остання модель найбільш часто використовується ТНК та дозволяє підтримувати високий рівень їх діяльності.

Існує багато способів проникнення на внутрішній ринок країн, які використовують ТНК, що вибрали другу модель поведінки: прямі іноземні інвестиції (ПІІ) в національні компанії, стратегічні альянси, злиття й поглинання, франчайзинг, ліцензування, непрямий експорт, власні філії, інвестиційні проекти, спільні підприємства та інші спеціалізовані способи (контрактне виробництво, управлінський договір, будівництво об'єктів під ключ).

Основним інструментом, який використовують ТНК, є прямі іноземні інвестиції (ПІІ) (brownfield та greenfield). Вони є найбільш поширеним засобом входження на нові ринки шляхом будівництва нових підприємств чи реконструкції уже існуючих. Здійснюючи капіталовкладення у крупні інвестиційні проекти, ТНК сприяють збереженню стійкості внутрішніх ринків країн, що приймають ТНК та світовому ринку загалом, а також отримують майже повний контроль над місцевими компаніями за їх згодою. На відміну від політики захоплення, стійкі інвестиційні надходження дають можливість



приймати більше рішучі заходи в кризові періоди та втрачати менше прибутку.

Незважаючи на масштабні потоки ПІІ країни, що розвиваються та країни із перехідною економікою, центрами їх тяжіння й концентрації надалі залишаються США, Японія, країни Європи із їх мобільними та активними фірмами, а також можливостями проведення НДДКР (R&D) в глобальному масштабі.

Країни, які розвиваються, прагнуть до створення і підтримки сприятливого інвестиційного клімату, створюють все більш комфортні умови для новоприбулих ТНК з допомогою податкових й інших привілеїв.

Сучасна інвестиційна політика має також низку інших тенденцій: лібералізація, заохочення та полегшення умов для ввезення інвестицій та ослаблення обмежень; недостатнє залучення приватних інвесторів у сектори економіки, необхідні для сталого розвитку (інфраструктура, охорона здоров'я, освіта); країни й окремі регіони продовжують активно укладати інвестиційні угоди й вивчати нові підходи до розробки інвестиційної політики; зростає кількість договорів, що передбачають національний режим для інвестицій в формі придбання чи обґрунтування в конкретній країні; зростає кількість інвестиційних суперечок.

Через велику взаємозалежність економік та злиття ринків ТНК усе складніше відмовлятися від стандартизації продукції, що породжує посилення конкурентної боротьби.

Унаслідок цього ТНК шукають нестандартні рішення для виробництва, які посилюють вагомість їх продукту на ринку. Створення стратегічних альянсів, а також інших міжфірмових зв'язків є однією із форм подолання негативних наслідків загальної й всеосяжної глобалізації та ефективним способом входу на конкретний національний ринок.

Стратегічні альянси, за своєю структурою, поєднують кілька організаційних форм, серед яких спільні підприємства, довгострокові контракти, ліцензійні угоди тощо. Їх основними завданнями є одержання

вигоди й створення конкурентних переваг, розробка нової продукції для всіх учасників ТНК. Така організація залишає за собою право зберігати юридичну незалежність її учасників. А така свобода, соєю чергою, дає змогу реалізовувати власні цілі учасника, що не завжди співпадають із цілями усього альянсу.

Під час останньої світової фінансово-економічної кризи та, навіть пандемії Covid-2019, зниження активності у сфері стратегічних альянсів не спостерігалось. Дана стратегія не передбачає великих фінансових вкладень, на відміну від стратегії злиттів й поглинань, а у випадку припинення співробітництва не тягне за собою настільки важких наслідків і ризиків, що є ідеальним варіантом при проникненні на національний ринок в умовах невизначеності довкілля.

Для посилення власних можливостей та позицій, входу на нові ринки ТНК використовують не тільки стратегічні альянси, але також і стратегію злиттів і поглинань (M&A strategy).

Більшість транснаціональних злиттів і поглинань відбувається у банківській сфері та страхуванні, хімічній та фармацевтичній промисловості, а також сфері телекомунікацій. Основними напрямками об'єднань ТНК є глобальне реконструювання чи стратегічне позиціонування у цих галузях. Головними гравцями на арені транснаціональних злиттів та поглинань є компанії США, Великобританії, Німеччини та Франції. Це зумовлено тим, що колишні фірми монополісти включилися у процеси придбання регіональних фірм, і навіть компаній сусідніх країн, що у тій же галузі.

На відміну від стратегічних альянсів, конкурентна стратегія злиттів та поглинань має меншу життєздатність у період криз чи за умов невизначеності зовнішнього середовища. Це відбувається через те, що вартість акцій багатьох компаній різко знижується під час криз, що робить їх менш привабливими для передбачуваних поглинань; через небажання банків та інвестиційних компаній фінансувати ризикові інвестиції щодо злиттів та поглинань, жорстокої

антимонопольної політики, труднощів реального об'єднання підприємств у єдину структуру через різну ділову культуру та методи менеджменту.

Ліцензування є ще одним із методів проникнення на зарубіжні ринки, дозволяючи надавати право використання інтелектуальної власності (технологій, методів бізнесу, патентів, авторських прав, брендів, торгових марок тощо). Даний підхід може застосовуватися досить широко, оскільки не вимагає значних прямих витрат і має переваги при розміщенні виробництва, оминаючи необхідність набуття права власності чи додаткових управлінських й інвестиційних зобов'язань.

Рішення про використання даного підходу може бути піддане впливу політичних чинників й залежить від того, чи гарантує країна, що приймає повний захист інтелектуальної власності. Привабливість даного підходу залежить від того, чи встановлено високі тарифні та нетарифні бар'єри, обмеження на здійснення ПІІ та репатріацію прибутку в конкретній країні, що приймає ТНК.

Важливе значення набуває також франчайзинг як сучасний спосіб організації бізнесу. Франчайзингові відносини найчастіше є прибутковими для обох сторін: широкі можливості для малого та середнього бізнесу (МСБ) у формі інвестицій матеріальних та нематеріальних активів, та легке та безболісне проникнення ТНК на національний ринок.

Міжнародний франчайзинг буде успішним при виконанні наступних умов ведення бізнесу:

- ефективний франчайзинг як спосіб проникнення на іноземний внутрішній ринок вимагає, щоб франчайзер вже досяг успіху в своїй материнській країні завдяки унікальному товару або послугам та спеціальним методам роботи;
- успіх франчайзингу може бути гарантований, якщо чинники, що забезпечили успіх на внутрішньому ринку країни-донора, можуть бути успішно перенесені на зарубіжні ринки;

- безпроблемне проникнення на іноземний ринок забезпечиться, якщо франчайзер уже досяг успіху у своїй власній країні завдяки використанню франчайзингу;
- зацікавленість зарубіжних інвесторів у укладанні угод про франчайзинг залежатиме від привабливості пропозиції та можливостей на зарубіжному ринку.

В даний час договори франчайзингу охоплюють практично усі галузі економіки, а їх кількість та якість щороку зростає.

Таким чином, можна відзначити, що ТНК мають надзвичайно сильні позиції на світовому ринку товарів і послуг, фінансовому ринку, в політичній сфері. Країни, маючи різноманітні можливості для форми входження у власні внутрішні економіки, впроваджують власні політики на національних ринках з метою захоплення більшої кількості ніш та ліквідації конкурентів для отримання надзвичайних прибутків. ТНК впродовж власної тривалої історії, поширили свій вплив на усі галузі та території, і, незважаючи на свій успіх, продовжують активно розвиватись. В даний час, глобальна конкуренція між компаніями розвинених країн та країн, що розвиваються є ключовим аспектом дослідження.

### **1.3. Переваги та недоліки діяльності ТНК**

Глобалізація та інтеграція – найважливіші процеси у розвитку економік як окремих країн, так і всього світу на сучасному етапі. Невід'ємна частина даних процесів – створення корпорацій, що поєднують капітали та підвищують ефективність управління ними. В даний час власне наявність великих конкурентоспроможних на міжнародному рівні корпорацій визначає рівень участі країни у світовій економіці, її інтегрованість у структуру світового господарства.

У сучасному світі межі між ТНК та звичайними корпораціями є досить умовними, оскільки із розвитком глобалізації економіки відбувається

інтернаціоналізація як ринків збуту, так і виробництва чи власності.

ТНК мають великий вплив у регіонах завдяки великим фінансовим коштам, зв'язкам зі громадськістю, політичному лобі тощо.

Серед позитивних моментів присутності у регіоні ТНК можна назвати використання нових технологій, збільшення кількості робочих місць, суми податків, які збираються тощо.

Водночас, якщо ТНК має головну компанію за кордоном, то можуть виникнути деякі складності функціонування такої корпорації, головним чином через негативний вплив ТНК на економіку країн, які приймають, створюючи загрози їхній національній безпеці, серед яких:

- можливість нав'язування неперспективних напрямів в міжнародному поділі праці;
- захоплення ТНК найрозвиненіших та найперспективніших сегментів промислового виробництва чи структур НДДКР країни, що приймає, витиснення національного бізнесу;
- зростання ризиків у розвитку інвестиційного та виробничого процесів;
- скорочення доходів держбюджету через використання ТНК внутрішніх (трансфертних) цін.

Багато з ТНК оголошують свої прибутки у країнах із низьким рівнем оподаткування. Справа в тому, що ТНК можуть легко переміщати свої капітали між країнами, залишаючи країну, яка зазнає економічних труднощів, і йдучи в більш благополучні. Природно, що в умовах ситуація в тій країні, з якої ТНК різко відводять свої капітали, стає ще важчою, оскільки дезінвестиції (масове вилучення капіталу) ведуть до безробіття та інших негативних явищ.

Платою за швидку інтеграцію до європейських структур та глобалізованої світової економіки шляхом залучення іноземних корпорацій виступає ерозія національного суверенітету та втрата важелів контролю за механізмами соціально-економічного розвитку відповідних територій.

В політиці стосовно ТНК країни, що розвиваються, поєднують обмежувальні та стимулюючі заходи, шукають і, як правило, знаходять паритет між своїми цілями та інтересами ТНК.

Досвід показує, що іноземні ТНК завжди мають можливість ухилитися від контролю держави. Так що діяльність ТНК, будучи свого роду опорою і навіть локомотивом розвитку національних економік, при цьому дуже слабо контролюється державами. Звідси виникає необхідність трансформувати механізми державного регулювання та вписати їх у принципово нову систему регулюючих та владних відносин глобального масштабу.

В таблиці 1.2 наведено основні переваги та недоліки діяльності сучасних ТНК.

Таблиця 1.2

#### Переваги та недоліки діяльності ТНК

Переваги	Недоліки
капітал, інвестований ТНК стає основною частиною їх виробничих процесів	можливість нав'язування неперспективних напрямів у системі поділу праці у рамках ТНК
якісне зростання промисловості країни, що приймає, внаслідок чого відбувається зростання продуктивності праці в країні	втручання ТНК у політичний та економічний курс країни, що приймає
покращення податкового режиму або дебіюрократизація окремих процедур на місцевому рівні	здатність встановити монополю високої ціни, диктувати умови, обмежуючи інтереси країн, що приймають
вкладення коштів у проведення НДДКР	відтік капіталу
посилення конкуренції	загроза екології, хижацька експлуатація природних та трудових ресурсів
розширення міжнародного співробітництва	обмеженість зростання місцевих компаній, витіснення національного бізнесу
використання нових технологій	низькі заробітні плати в країнах, що розвиваються

Складено на основі [12,33]

ТНК також проявляють інтерес до прибутку за рахунок споживача. ТНК часто мають монополю владу, яка дозволяє їм отримати надприбуток. Їх домінування на ринку перешкоджає процвітанню місцевих малих фірм. ТНК можуть використовувати свої економії від масштабу, щоб виштовхнути місцеві фірми з бізнес-середовища.

У гонитві за прибутком, ТНК часто сприяють забрудненню та використанню невідновлюваних ресурсів, які загрожують навколишньому середовищу.

Також слід відзначити протиріччя, які породжені зовнішньоекономічною експансією ТНК:

- новий вузол протиріч, що виникли між ТНК та національно-державною формою політичної організації суспільства;
- детерміновані активністю ТНК, у тому числі падінням ефективності традиційних форм митного та валютного контролю;
- пов'язані з відділенням капіталу-власності від капіталу-функції у глобальному економічному середовищі;
- породжені підпорядкуванням ТНК економічного потенціалу «приймаючих країн» тощо.

Саме процеси, що відбуваються у національних економіках, генерують причини, що роблять міжнародну експансію ТНК необхідною та можливою (маючи на увазі потреби монополістичного капіталу) та продовжують стимулювати її.

Таким чином, ТНК стали основними силами, які визначають міжнародний поділ праці та ринкове виробництво, ставши ключовими драйверами розвитку світової економіки. Вони активно використовують переваги міжнародного поділу праці, значно впливаючи на економічний і соціальний розвиток іноземних країн та впливаючи на різні аспекти їх ЗЕД.

## **Висновки до розділу 1**

1. Проаналізовано теоретичні засади функціонування ТНК як активного учасника світових економічних процесів. Відзначено, що у XXI столітті ключову роль у міжнародних економічних відносинах (МЕВ) відіграють структури, які поєднують фінансовий капітал і інноваційну виробничо-технічну базу, а також ресурси й широку мережу збуту. Дані структури відомі як

транснаціональні корпорації.

Проаналізовано історію та понятійний апарат ТНК. Визначено етапи формування ТНК в світовій економіці. Розглянуто специфіку функціонування ТНК на різних етапах їх розвитку. Визначено основні міжнародно-правові акти регулювання діяльності ТНК. Визначено основні функції сучасних ТНК, які спрямовані на стимулювання глобальних процесів. Визначено позитивні ефекти, що виникають при проникненні ТНК на національний ринок і негативні наслідки транснаціоналізації.

2. Визначено основні форми проникнення ТНК на національні ринки. Відзначено, що на даному етапі розвитку економісти виділяють дві базові моделі поведінки ТНК, що сприяють виконанню сутності компаній. Визначено основні способи проникнення на внутрішній ринок країн, які використовують ТНК. Основним з них є ПІІ.

Відзначено, що для посилення власних можливостей та позицій, входу на нові ринки ТНК використовують не тільки стратегічні альянси, але також і стратегію злиттів і поглинань. Більшість з них відбувається у банківській сфері та страхуванні, хімічній та фармацевтичній промисловості, а також сфері телекомунікацій. Основними напрямками об'єднань ТНК є глобальне реконструювання чи стратегічне позиціонування у цих галузях.

Важливого значення набуває також франчайзинг як сучасний спосіб організації бізнесу. Відзначено умови при яких міжнародний франчайзинг буде успішним.

3. Проаналізовано переваги та недоліки діяльності ТНК. Відзначено, що глобалізація та інтеграція – найважливіші процеси у розвитку економік як окремих країн, так і всього світу на сучасному етапі. Виділено основні переваги та недоліки діяльності ТНК. Визначено основні протиріччя, які породжені зовнішньоекономічною експансією ТНК.



## РОЗДІЛ 2

### МОНІТОРИНГ СУЧАСНОГО СТАНУ ДІЯЛЬНОСТІ ТНК В СВІТІ

#### 2.1. Географічне розміщення та галузева структура ТНК у світі

ТНК поєднали світову торгівлю з міжнародним глобальним виробництвом, використовуючи власні дочірні підприємства й філії у багатьох країнах. Вони розробляють та реалізують єдину науково-виробничу та фінансову стратегію, яка дозволяє їм мати величезний потенціал в сфері науково-виробничої діяльності та охоплення ринків. Даний потенціал дозволяє забезпечити швидкий розвиток економіки країн в яких функціонують ТНК чи їх філії.

Провідна роль ТНК в глобальній економіці визначається в умовах глобалізації, інтеграції та інтернаціоналізації процесів, а також зростаючої конкуренції. ТНК сприяють розвитку міжнародної спеціалізації та кооперації виробництва, ефективному використанню капіталу та зміцненню зовнішньоекономічних зв'язків.

В даний час в світі налічується близько 82 000 ТНК, які мають понад 810 000 філій [18, с. 27]. На ТНК «припадає 50 % світової торгівлі та 67% зовнішньої торгівлі, також 80 % винаходів і ліцензій. Згідно з оцінками аналітиків, експорт зарубіжних філій ТНК складає приблизно 1/3 від загального експорту товарів і послуг, ринкова капіталізація окремих ТНК перевищує 500 млрд. дол. США, а щорічні обсяги продажів становлять 150-200 млрд. дол. США» [18, с. 27].

Розглянемо особливості географічної та галузевої структури функціонування ТНК на світовому ринку.

До географічних особливостей діяльності ТНК, згідно з основними положеннями глобальної стратегії, відносять:

- дослідження ринку з метою подальшого розміщення своїх виробничих,

збутових та науково-дослідних підрозділів на нових ринках, з урахуванням їх особливостей;

- організація світової мережі виробництва з розміщенням підрозділів за кордоном;
- концентрацію основного капіталу та більшості підрозділів ТНК у США, країнах Східної Азії та Західної Європи;
- поява на світовій арені висококонкурентних ТНК з нових індустріальних країн Південно-Східної Азії.

Виходячи на міжнародний ринок, ТНК намагаються отримати максимальні переваги, використовуючи досвід конкурентних ТНК або створюючи з ними стратегічні альянси для зміцнення позицій на даному ринку, або найефективніше використовуючи фактори виробництва.

У зарубіжній періодичній літературі щорічно публікуються рейтинги найбільших компаній, складені за різними критеріями. Виділяють кілька найбільш відомих міжнародних рейтингів найбільших ТНК світу:

- Forbes Global 2000 — щорічний рейтинг 2000 найкращих публічних компаній світу, який публікує журнал Forbes;
- Fortune Global 500 ранжує нефінансові компанії за величиною отриманого за рік прибутку;
- «Financial Times Global 500» ранжує всі компанії (включаючи фінансові) за рівнем ринкової капіталізації;
- PwC (PricewaterhouseCoopers) 100 – Топ-100 компаній світу - за ринковою капіталізацією.

Так, одна з провідних консалтингових та аудиторських компаній світу PricewaterhouseCoopers аналізує 100 найкращих компаній світу за ринковою капіталізацією. Так її останній звіт (станом на 31 березня 2023 року), показав, що незважаючи на сильні показники в I-му кварталі 2023 року, світовий індекс MSCI «Morgan Stanley Capital International World» [47] знизився на 8,6% за рік до 31 березня 2023 року після складного періоду для світових ринків [44].

Це було перше, починаючи з 2009 року, суттєве падіння у порівнянні із

аналогічним періодом 2022 року. Воно відзначилось тим, що ринкова капіталізація 100 найкращих компаній знизилася на 11% (або на 3845 млрд. дол. США). Сильні показники I кварталу 2023 року на фондових ринках, незважаючи на турбулентність у банківському секторі, були недостатніми, щоб компенсувати збитки, зафіксовані на початку року через падіння довіри інвесторів і посилення фіскальної політики в усьому світі.

Європейський регіон був єдиним, який показав зростання в річному вимірі. Незважаючи на нестабільну макроекономічну ситуацію, даний світовий регіон характеризувався зростанням у порівняно із аналогічним періодом 2022 року – загальна ринкова капіталізація зросла на 341 млрд. дол. США (9,5%), піднявшись на друге місце в рейтингу регіонів світу. Це було зумовлено чотирма новими учасниками рейтингу від Європи та кількома видатними змінами існуючих компаній у порівнянні з 2022 роком, включаючи Novo Nordisk (зростання на 40%). Ринкова капіталізація ТНК зі США, в свою чергу, впала на 12% (2969 млрд. дол. США), хоча дана країна й зберегла перше місце в рейтингу регіонів світу.

Іншою примітною особливістю стала динаміка в секторах діяльності ТНК. Відбувся перехід від зростання та циклічних акцій до більш захисних секторів. Незважаючи на значне зростання в 1-му кварталі 2023 року для технологічного сектора, він зафіксував падіння на 8% у порівнянні із аналогічним періодом 2022 року, що стало першим падінням в даному секторі, починаючи із 2016 року. Несприятливим був останній рік для фінансового та споживчого сектору, на який припадає 2159 млрд. дол. США (або 56%) від загального падіння ринкової капіталізації, спричиненого виходом із ринку та результатами діяльності. ТНК, які функціонують у промисловому секторі, показали хороші результати, їх ринкова капіталізація зросла на 45% (376 млрд. дол. США), що в основному зумовлено їх чотирма новим учасниками в топ-100 [44].

Серед окремих компаній Apple зберігає перше місце, незважаючи на складний рік для оцінки ринку технологій, залишаючи першу п'ятірку без змін

у порівнянні із 2022 роком. П'ятірка лідерів залишається незмінною: Apple, Microsoft, Saudi Aramco, Alphabet і Amazon, однак вони зробили внесок у 50%-е падіння загальної ринкової капіталізації.

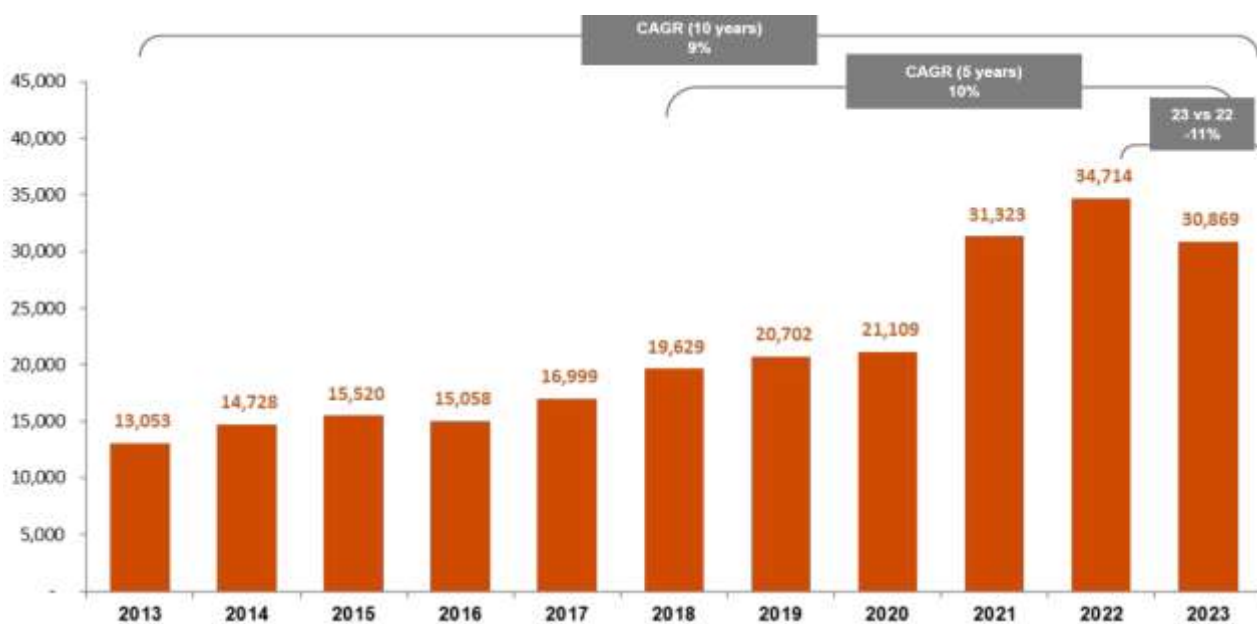
Аналізуючи географічний показник варто відзначити, що три країни-лідери (США, Саудівська Аравія та Китай) зберегли відповідні позиції за часткою ринкової капіталізації, незважаючи на падіння їх ринкової капіталізації на 12%, 18% та 11% відповідно [44].. Німеччина, Франція та Данія мали значне зростання цього року, незважаючи на складні макроекономічні умови. SAP SE, німецька технологічна компанія, відзначила зростання ринкової капіталізації на 12% цього року, що є одним із небагатьох винятків у топ-100.

Посилення фіскальної політики та падіння довіри інвесторів призвели до зниження темпів зростання вперше з 2016 року.

Незважаючи на відновлення ринкової капіталізації в більшості секторів у I-му кварталі 2023 року, складне середовище для ринку акцій, яке було спричинене триваючим посиленням фіскальної політики та стійкою інфляцією, а також невизначеністю в банківському секторі США та Європи, яка виникла у 1-му кварталі 2023 року, сформувало ситуацію, коли ринкова капіталізація 100 найкращих компаній знизилася на 11% порівняно з 2022 роком. Це було перше зниження з 2016 року. США, як країна з найбільшою кількістю ТНК в топ-100 компаній світу, стали основним каталізатором даного зниження, продемонструвавши падіння на 2969 млрд. дол. США (77% від загального падіння ринкової капіталізації топ-100 компаній світу) (рис. 2.1).

Сектор технологій зберіг лідируючі позиції, незважаючи на зниження сукупної ринкової капіталізації ТНК даного сектору на 12%. Промисловість була єдиною галуззю, яка зросла за рік, збільшившись на 45%.

Як ми вже відзначали, аналізуючи географічний показник, Європа перевершує інші регіони, завдяки чотирьом новим учасниками рейтингу, які потрапили до Топ-100 від даного регіону.



\* CAGR (Compound Annual Growth Rate) — це показник сукупного річного темпу зростання

Рис. 2.1. Сукупна ринкова капіталізація топ-100 компаній світу [44].

Частка ринкової капіталізації ТНК з країн Європи зростає з 10% у 2022 році до 13% у 2023 році. Це дозволило Європі стати у 2023 році єдиним регіоном зі зростанням у порівнянні із 2022 роком. Домінування ТНК сектору технологій і комунікаційних послуг у США зумовило 12% падіння ринкової капіталізації компаній зі США, забезпечивши його перше зниження за останні 10 років, хоча США і зберіг свій статус регіону номер з суттєвим випередженням інших регіонів (таблиця 2.1 та рисунок 2.2).

Таблиця 2.1

Регіональний розподіл топ-100 ТНК за показником сукупної ринкової капіталізації, млрд. дол. США [44]

Роки / Регіони	2013	2018	2022	2023	CAGR (10 років)	CAGR (5 років)	% зміни 2022 / 2023
США	7156	12387	24654	21686	11,7%	11,9%	-12,0%
Європа	3186	3470	3589	3930	2,1%	2,5%	9,5%
Східна Азія	796	2562	2556	2369	11,5%	-1,6%	-7,33%
Решта світу	1916	1211	3915	2885	4,2%	19%	-26,3%
Разом	13053	19630	34714	30869	9%	9,5%	-11,1%

Тому, що Європа стала єдиним регіоном, де у 2023 році спостерігається зростання порівняно із 2022 роком, сприяють показники ТНК Данії (зростання 40%), Німеччини (зростання 18%) і Франції (зростання 17%). До списку топ-100 потрапили (фактично, повернулись після перерви) два нові учасники: Deutsche Telekom і Siemens, які вартість акцій яких зросла на 29% і 15% відповідно [44].

США попри зниження у 2023 році загальної ринкової капіталізації на 2969 млрд. дол. США залишаються регіоном-лідером за ринковою капіталізацією їх ТНК у топ-100. США зберегли свою понад 70% частку у вартості їх ТНК в Топ-100 (рис. 2.3). Це підкреслює той факт, що виклики були значними та мали вплив на більшість ключових регіонів та галузей в аналізованому періоді.

Ринкова капіталізація Китаю та його сусідів по Східній Азії зменшилася до 7,67%, незважаючи на те, що в топ-100 провідних ТНК увійшов новий учасник – AIA Group Limited. На фінансовий сектор припадає понад половина загального падіння ринкової капіталізації в даному регіоні.

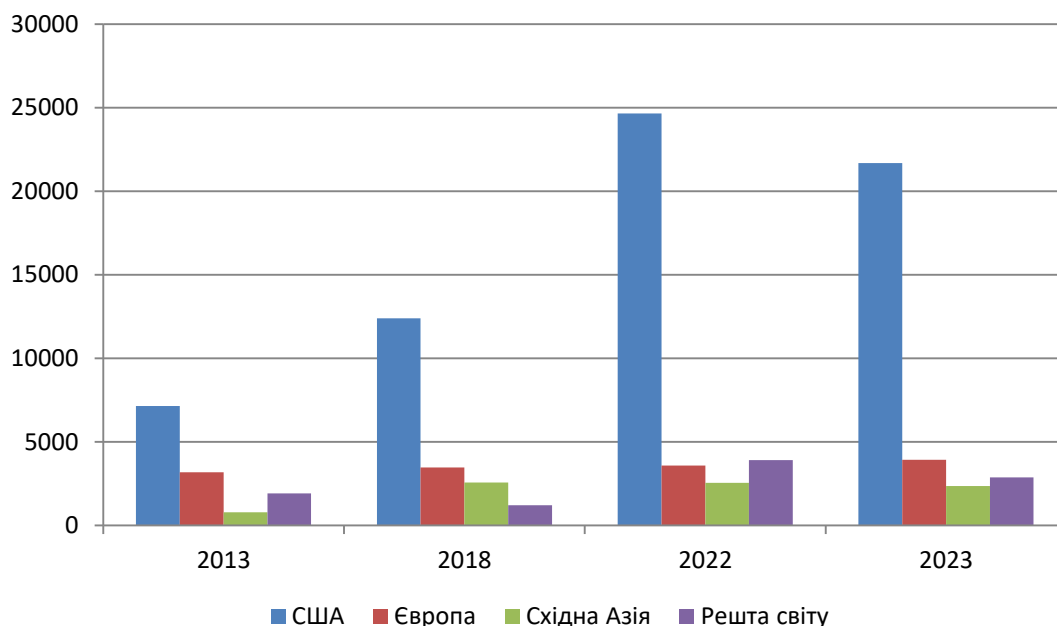


Рис. 2.2. Регіональний розподіл топ-100 ТНК за показником сукупної ринкової капіталізації, млрд. дол. США [44].

Решта світу зіткнулася з важким роком, коли три ТНК вийшли з топ-100, а ринкова капіталізація Saudi Aramco впала на 404 млрд. дол. США.

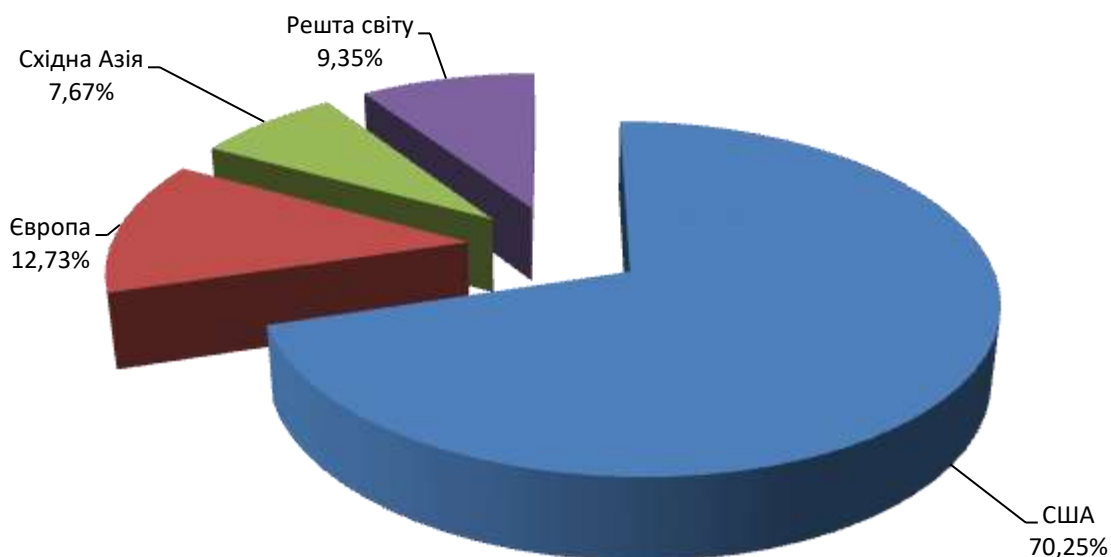


Рис. 2.3. Частки ринкової капіталізації ТНК за регіонами світу у 2023 році  
Складено за [44]

Проведемо аналіз функціонування ТНК за ключовими секторами економіки (рис. 2.4).

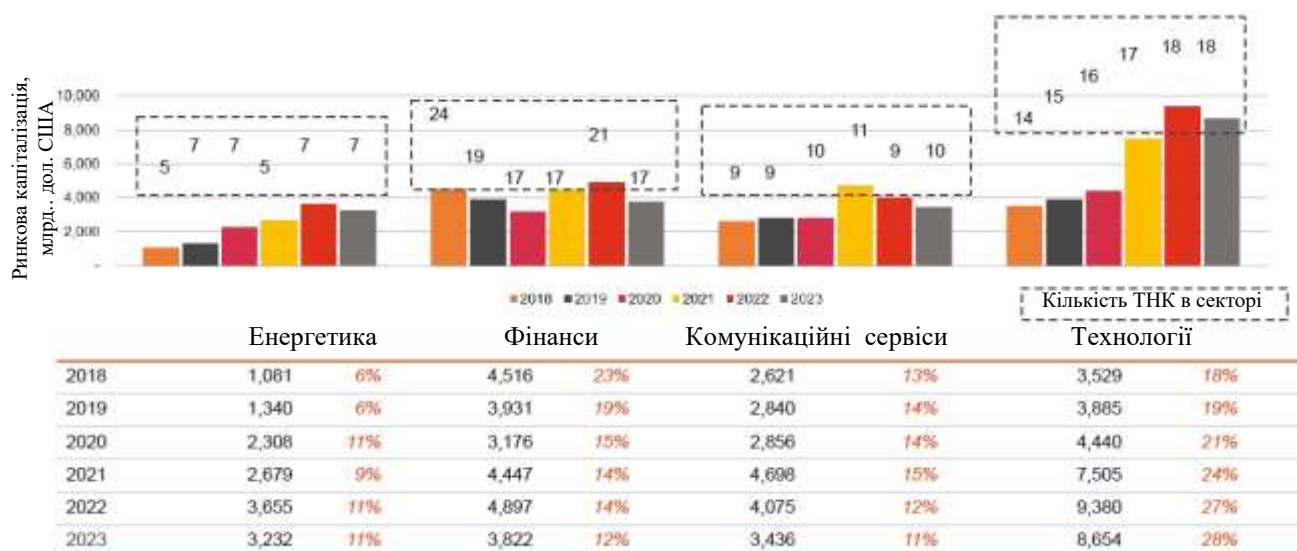


Рис. 2.4. Розподіл за секторами економіки за ринковою капіталізацією і часткою представників у топ-100 світових ТНК [44]

Більшість з них продемонстрували зниження, хоча сектор технологій

продовжує тенденцію зростання, нехай і на 1 % за кількістю ТНК в топ-100.

Компанії, що надають послуги зв'язку (сектор телекомунікацій), показали значне скорочення за рік і за ринковою капіталізацією і за кількістю ТНК в топ-100. Рушійним чинником цього стало падіння вартості акцій Alphabet Inc. на 28% (512 млрд. дол. США). Незважаючи на відновлення в 1-му кварталі 2023 року для сектору технологій, його сукупна ринкова капіталізація знизилась на 726 млрд. дол. США.

Технологічний сектор стикається з першим падінням ринкової капіталізації з 2016 року, впавши на 7,74 % у порівнянні із 2022 роком. Незважаючи на це, всі 18 технологічних ТНК зберігають свої позиції в топ-100 в порівнянні із 2022 роком.

Сектор фінансів демонстрував непогані показники, виграючи від зростання процентних ставок, однак, нестабільність у банківському секторі спричинила тиск на акції банків. Так, побоювання щодо нестабільності в банківському секторі США та Європи призвели до падіння цін на акції деяких найбільших фінансових ТНК світу.

Сектор комунікаційних сервісів впав на 15,68 %, але на 89% дане падіння зумовлене падінням ринкової капіталізації Alphabet (512 млрд. дол. США) і Meta (56 млрд. дол. США).

Сектор енергетики впав на 11,57 %, причому показники семи енергетичних компаній відрізнялися. Значними змінами стали Aramco, яка впала на 18% (\$404 млрд), у той час як ExxonMobil зросла на 28% (\$97 млрд) за рік.

З інших секторів, не представлених тут, промисловість і споживчі товари були єдиними секторами, які збільшили ринкову капіталізацію, причому обидва перевершили відповідні контрольні показники.

Проведемо аналіз географічної структури за іншими рейтингами.

Так, «Global 2000» рейтингує найбільші ТНК світу за чотирма показниками: продажі, прибуток, активи та ринкова вартість. У списку представлено публічні компанії з 58 країн. Лідирують у рейтингу США із 611



компаніями, а Китай йде на другому місці з 346 компаніями в Global 2000 (таблиця 2.2)

Таблиця 2.2

Рейтинг країн, компанії яких входять до Forbes Global 2000 станом на 2023 рік [39]

№ з/п	Країна	Кількість ТНК в рейтингу
1	США	661
2	Китай	346
3	Японія	192
4	Великобританія	67
5	Республіка Корея	59

Інший рейтинг «Fortune Global 500» є рейтингом 500 найбільших світових ТНК, критерієм складання якого служить виручка ТНК за минулий фінансовий рік. Список складається та публікується щорічно журналом Fortune.

10 країн-лідерів за кількістю компаній в «Fortune Global 500» станом на серпень 2022 року наведено в таблиці 2.3.

Таблиця 2.3

10 країн-лідерів за кількістю ТНК в «Fortune Global 500» (серпень 2022 року) [41]

№ з/п	Країна	Кількість компаній в рейтингу
1	Китай	145
2	Сполучені Штати	124
3	Японія	47
4	Німеччина	28
5	Франція	25
6	Велика Британія	18
7	Південна Корея	16
8	Швейцарія	14
9	Канада	12
10	Нідерланди	11

Також проаналізуємо аналогічний розподіл по регіонах світу. Станом на серпень 2022 року тільки 26 компаній (або 5%) зі списку Fortune Global 500

знаходяться за межами Східної Азії, Північної Америки та Європи (таблиця 2.4 та рис. 2.5) [41].

Таблиця 2.4

Розподіл по регіонах за кількістю ТНК в «Fortune Global 500» (серпень 2022 року)

Регіон	Компанії	Глобальна частка
Східна Азія	208	41,60%
Північна Америка	138	27,60%
Європа	128	25,60%
Решта країн світу	26	5,20%

Розраховано за [41]

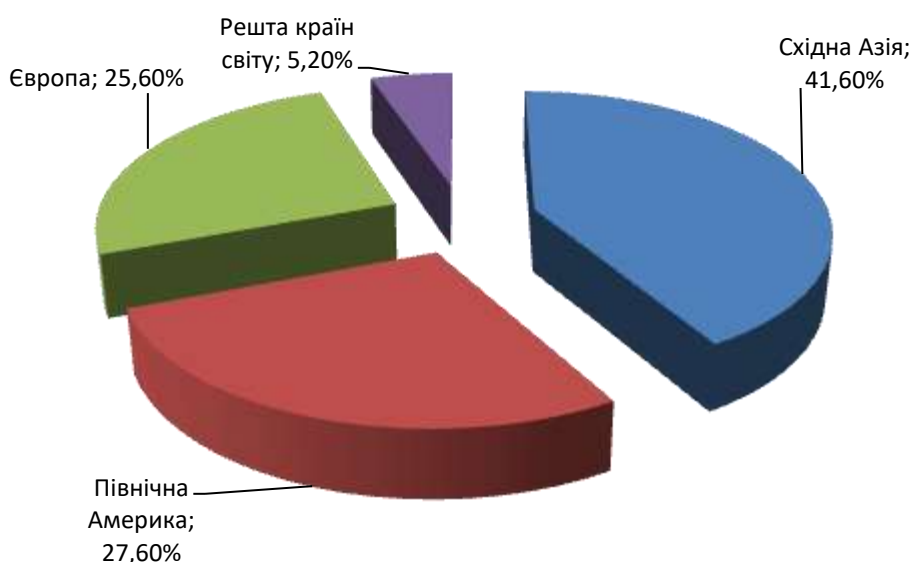


Рис. 2.5. Розподіл по регіонах за кількістю ТНК в «Fortune Global 500»

Розраховано за [41]

Таким чином, проведений аналіз географічного розподілу та галузевої структури найбільших ТНК світу показав, що найбільший вплив на світову економіку мають ТНК, що належать США, країнам Східної Азії та ЄС, причому саме суттєве розширення закордонної інвестиційної діяльності ТНК із країн Східної Азії суттєво змінило географічний розподіл провідних ТНК світу.

На сучасному етапі розвитку світової економіки, характерною рисою є

впровадження ТНК у високотехнологічні та наукомісткі сфери виробництва. Серед найперспективніших секторів можна виділити банківський, фармацевтичний та біотехнологічний, фінансових послуг, ПК та ІТ-обладнання, а також програмне забезпечення та комп'ютерні послуги.

Таким чином, що сучасні ТНК, мають міжнародний охоплення у своїй діяльності, створюють виробничі та збутові мережі по всьому світу. Така територіальна експансія дозволяє ТНК максимально ефективно здійснювати власну діяльність, використовуючи переваги країн, де вони розташовані. Крім того, даний процес сприяє вирівнюванню економічного розвитку окремих регіонів, що стає важливим чинником для розвитку світової економіки загалом.

## **2.2. Аналіз показників діяльності найбільших ТНК світу**

Динаміку показників діяльності ТНК світу можна відстежувати за кількома рейтингами, про як згадувалось в попередньому параграфі. Насамперед, поговоримо про Forbes Global 2000, який є щорічним рейтингом 2000 найкращих ТНК світу, який публікується журналом Forbes. Щорічний рейтинг «The Global 2000» складається Forbes за допомогою зваженої оцінки чотирьох показників: продажів, прибутку, активів і ринкової вартості.

Ювілейне 20-е видання рейтингу найбільших компаній світу «Global 2000» [50] показує, як багато змінилося з нульових років 21 століття. В списку в 2003 році перші три місця належали компаніям Citigroup (США), General Electric (США) та American International Group (США). Банк з Нью-Йорка Citigroup все ще входить до топ-25 (24 місце у 2023 році), але колись домінуючі American International Group (123 місце у 2023 році) і General Electric (54 місце у 2023 році) значно впали в рейтингу [50].

Серед компаній, які посіли місця в топ-10 цього року – №1 JPMorgan, три гігантські за розміром державні китайські банки й технологічні гіганти, такі як Apple і Alphabet. JPMorgan, найбільший банк Америки з активами в 3,7 трильйона доларів, очолює список вперше з 2011 року і вийшов сильнішим

після регіональної банківської кризи цієї весни, збільшивши депозити та ризиковано придбавши збанкрутілий First Republic Bank. Компанія № 1 минулого року – Berkshire Hathaway Уоррена Баффета, опустилася до № 338 через нереалізовані збитки в своєму інвестиційному портфелі (річні збитки склали 22,82 млрд. дол. США) [50].

Загалом компанії зі списку «Global 2000» 2023 року мають 50,8 трлн. дол. США продажів, 4,4 трлн. дол. США прибутків, 231 трлн. дол. США активів і 74 трлн. дол. США ринкової вартості (ринкової капіталізації). Сукупні прибутки, активи та ринкова вартість дещо знизилися порівняно з 2022 роком, хоча це перший раз, коли загальний дохід (продажі) перевищили 50 трлн. дол. США.

В таблиці 2.5 наведено топ-20 даного рейтингу станом на 5 травня 2023 року.

Таблиця 2.5

## Топ-20 ТНК в рейтингу «Global 2000» (станом на 5 травня 2023 року)

№ з/п	Назва	Країна	Галузь	Виручка, млрд. дол. США	Чистий прибуток, млрд. дол. США	Активи, млрд. дол. США	Ринкова капіталізація, млрд. дол. США
1.	JPMorgan Chase	США	Банківські та фінансові послуги	180	42	3744	400
2.	Saudi Aramco	Саудівська Аравія	Нафтогазова сфера	589	156	661	2055
3.	ICBC	Китай	Банківські та фінансові послуги	217	52	6117	203
4.	China Construction Bank	Китай	Банківські та фінансові послуги	203	48	4977	173
5.	Agricultural Bank of China	Китай	Банківські та фінансові послуги	186	38	5357	142
6.	Bank of America	США	Банківські та фінансові послуги	134	29	3195	221
7.	Alphabet	США	Інтернет	283	59	369	1341
8.	Exxon Mobil	США	Нафтогазова сфера	394	62	369	439
9.	Microsoft	США	Програмне забезпечення	208	69	380	2310
10.	Apple	США	Програмне та апаратне забезпечення	385	94	332	2746
11.	Shell	Велика Британія	Нафтогазова сфера	366	43	429	205
12.	Bank of China	Китай	Банківські та фінансові послуги	158	33	4422	123
13.	Toyota Motor	Японія	Автомобілі	270	19	543	188
14.	Samsung Electronics	Республіка Корея	Апаратне забезпечення	220	34.49	348.81	334

Прод. таблиці 2.5

№ з/п	Назва	Країна	Галузь	Виручка, млрд. дол. США	Чистий прибуток, млрд. дол. США	Активи, млрд. дол. США	Ринкова капіталізація, млрд. дол. США
15.	United Health Group	США	Охорона здоров'я	336	21	284	460
16.	Ping An Insurance Group	Китай	Страхування, банківські та фінансові послуги	166	13	1598	139
17.	Wells Fargo	США	Банківські та фінансові послуги	109	14	1886	142
18.	Chevron	США	Нафтогазова сфера	232	36	256	304
18.	Petro China	США	Нафтогазова сфера	457	22	385	123
20.	HSBC Holdings	Велика Британія	Банківські та фінансові послуги	74	22	2990	151

Складено за [50]

У порівнянні з 2022 роком з топ-10 рейтингу випала ТНК-лідер - Berkshire Hathaway мільярдера Уоррена Баффета, що було обумовлено обвалом фондового ринку США. Також з топ-10 рейтингу випали такі відомі як ТНК Amazon, Toyota. Водночас, туди повернулись Microsoft, Alphabet, ExxonMobile. Як ми бачимо це ТНК з секторів банківських та фінансових послуг, нафтогазової сфери, Інтернет, програмного та апаратного забезпечення.

Також доцільним є розгляд рейтингу «Fortune Global 500» за галузями економіки з вказанням компанії лідера та її місця в загальному рейтингу. В таблиці 2.6 наведено галузі економіки з вказанням ТНК з найвищим рейтингом у 2022 році для кожного сектору [41]. Зокрема, для компаній вказується розташування їх штаб-квартири (головного офісу), місця в загальному рейтингу «Fortune Global 500» та загальний дохід компанії.

Таблиця 2.6

Розподіл ТНК за доходом в галузях економіки в рейтингу «Fortune Global 500» (серпень 2022 року)

Сектор	Компанія-лідер	Країна	Штаб-квартира	Рейтинг	Доходи (млрд. дол.США)
Роздрібна торгівля	Walmart	США	Бентонвіль	1	573
Енергетика	State Grid	Китай	Пекін	3	461
Технології	Apple	США	Купертіно	7	366

Прод. табл. 2.6

Сектор	Компанія-лідер	Країна	Штаб-квартира	Рейтинг	Доходи (млрд. дол.США)
Автомобілі та запчастини	Volkswagen	Німеччина	Вольфсбург	8	296
Проектування та будівництво	China State Construction Engineering	Китай	Пекін	9	294
Охорона здоров'я	CVS Health	США	Вунсокет	10	292
Фінанси	Berkshire Hathaway	США	Омаха	14	276
Оптова торгівля	Trafigura Group	Сингапур	Сингапур	19	231
Хімічна промисловість	Sinochem Holdings	Китай	Пекін	31	172
Телекомунікації	AT&T	США	Даллас	32	169
Сировина галузь	China Baowu Steel Group	Китай	Шанхай	44	151
Аптеки	Walgreens Boots Alliance	США	Дірфілд	45	149
Промисловість	Hengli Group	Китай	Сучжоу	75	114
Транспортна галузь	China Post Group	Китай	Пекін	81	109
Продукти харчування, напої та тютюн	Nestlé	Швейцарія	Ве́ве	103	95
Аерокосмічна та оборонна сфера	China North Industries Group	Китай	Пекін	136	82
Товари для дому	Procter & Gamble	США	Цинциннаті	154	76
Одяг	Christian Dior	Франція	Париж	156	76
Медіа	Walt Disney	США	Бербанк	183	67
Ділові послуги	Randstad	Нідерланди	Дімен	491	29

Складено за [41]

Як видно з даних таблиці 2.6 в першій десятці даного рейтингу ТНК світу присутні компанії 6 секторів, а саме: роздрібної торгівлі, енергетики, технологій, автомобілі та запчастини, проектування та будівництво, а також охорони здоров'я.

Виручка 500 найбільших компаній світу за 2021 рік склала 37,8 трлн. дол. США. У списку за 2022 рік вперше виручка компаній з Китаю (включаючи Тайвань) перевищила виручку американських компаній. Детальний перелік 20 найкращих ТНК світу за виручкою у 2022 році наведено у таблиці 2.7.

Таблиця 2.7

Розподіл 20 найкращих ТНК світу за виручкою в рейтингу «Fortune Global 500» (серпень 2022 року)

№ з/п	Назва	Країна	Виручка, млрд. дол. США	Чистий прибуток, млрд. дол. США	Активи, млрд. дол. США	Власний капітал, млрд. дол. США	Ринкова капіталізація, млрд. дол. США	Кількість прац.
1	Walmart	США	573	14	245	83	379	2300000
2	Amazon	США	470	33	421	138	992	1544000
3	State Grid	Китай	461	7	735	310	-	871145
4	China National Petroleum	Китай	412	10	660	313	-	1090345
5	Sinopec Group	Китай	401	8	381	133	-	542286
6	Saudi Aramco	Саудівська Аравія	400	105	576	297	2269	68493
7	Apple	США	366	95	351	63	2183	164000
8	Volkswagen	Німеччина	296	18	601	164	88	672789
9	China State Construction Engineering	Китай	294	4	378	30	-	368327
10	CVS Health	США	292	8	233	75	114	258000
11	UnitedHealth Group	США	288	17	212	72	455	350000
12	ExxonMobil	США	286	23	339	169	372	63000
13	Toyota Motor	Японія	279	25	558	216	237	377369
14	Berkshire Hathaway	США	276	90	959	506	684	372000
15	Shell	Великобританія	273	20	404	172	180	82000
16	McKesson	США	264	1	63	-2	54	66500
17	Alphabet	США	258	76	359	251	1277	186779
18	Samsung Electronics	Республіка Корея	244	34	359	249	299	84462
19	Trafigura Group	Сингапур	231	3	90	10	-	9031
20	Hon Hai Precision Industry	Тайвань	215	5	141	49	48	826608

Складено за [40-42]

Відповідно до рейтингу PwC 100 п'ятірка лідерів, як ми вже відзначали зберігає свої позиції, але їх ринкова капіталізація має тенденцію до зниження після останнього складного року. Показники Apple, Microsoft, Alphabet і Amazon у 1-му кварталі 2023 року були високими і дещо компенсували втрати 2022 року. У грудні Saudi Aramco отримала рекордний річний прибуток у розмірі понад 160 млрд/ дол. США, однак, не змогла встигнути за зростанням ціни акцій Microsoft у 1-му кварталі 2023 року, і залишилась третьою за величиною ТНК в списку. Aramco була стабільною у 1-у кварталі 2023 року,

оскільки ціни на сировинні товари стабілізувалися, тоді як інші виграли від відновлення в 1-у кварталі 2023 року, компенсувавши дещо попередні падіння. Незважаючи на те, що Apple і Microsoft впали на 8% і 7% відповідно, вони були єдиними двома ТНК в першій п'ятірці, які перевершили середній показник у галузевому секторі, оскільки, загалом сектор технологій знизився на 12%. Saudi Aramco, навпаки, показала найгірші показники у своєму секторі, знизившись на 18% проти 2% падіння сектору енергетики загалом. Серед іншого варто відзначити, що Visa Inc. замінює Taiwan Semiconductor Manufacturing Company Limited у топ-10 після того, як ціна акцій останньої впала на 16% за рік, в той час ціна акцій Visa протягом всього періоду залишалася незмінною. 91 компанія з рейтингу 2022 року зберегла свої позиції у рейтингу 2023 року, що додало більшої стабільності топ-100 у порівнянні із 2022 роком. Це підкреслює низьку ефективність у всіх секторах. Варто відзначити відсутність нових учасників у результаті IPO цього року. Поріг для входу в топ-100 цього року знизився на 8% до 119 млрд. дол. США у порівнянні зі 128 мільярдами доларів у 2022 році, що свідчить про нові виклики, з якими стикаються світові ринки.

Схожою за показником капіталізації топ-10 ТНК світу є рейтинг компанії Statista (рис. 2.6) [48].

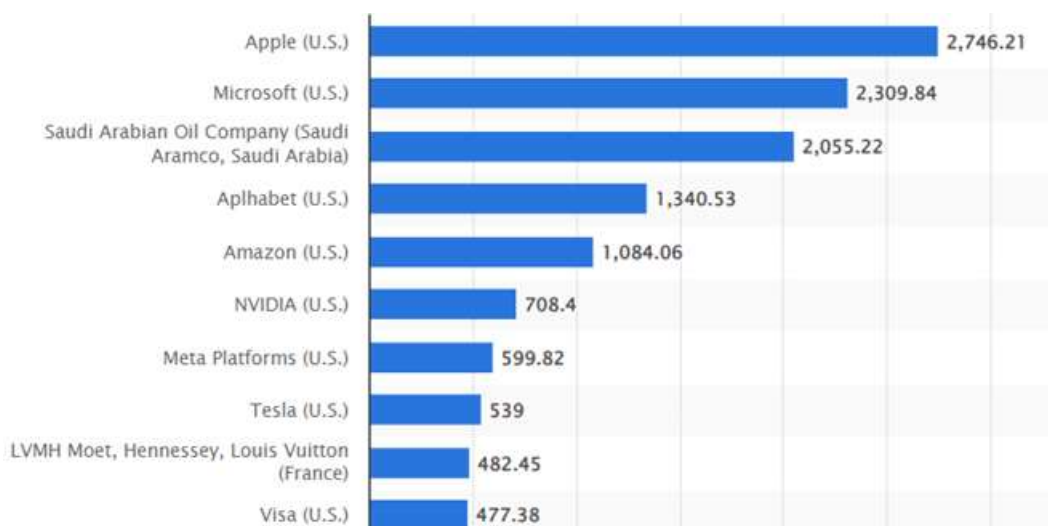


Рис. 2.6. 100 найбільших компаній світу за ринковою капіталізацією 2023 року [48]



Відмінними є власне показники ринкової капіталізації, що характерно для усіх рейтингів, оскільки вони використовують різні методики, і також відрізняється одна ТНК у топ-10. У PwC 100 це ТНК Berkshire Hathaway Inc. з фінансової сфери, а у рейтингу Statista - LVMH Moët Hennessy.

Таким чином, помітною є ротація компаній у різних рейтингах 2022-2023 рр. Частина ТНК є присутні в усіх рейтингах, нехай і на різних позиціях, що зумовлено різними методологіями розрахунку рейтингів. Це стосується таких компаній як Saudi Aramco, Apple, Alphabet, Microsoft та інших. Більшість ТНК належать до секторів фінансів, технологій, енергетики, що підтверджує аналіз проведений в попередньому параграфі. Тому важливо проаналізувати роль ТНК у глобалізованій економіці.

### **2.3. Роль ТНК у глобалізованій економіці**

Для проведення аналізу ролі ТНК у глобалізованій економіці, слід виходити з того, що вони є ключовими для розуміння глобальних ланцюгів створення вартості (ГЛСВ), але, оскільки, це досить закрита та складно досліджувана тема, то не завжди легко навести емпіричні докази щодо ТНК. Такі зі значними часовим лагом публікуються в Аналітичній базі даних OECD AMNE «The Analytical AMNE database - Multinational enterprises and global value chains» [49], яка надає унікальні можливості для вивчення діяльності ТНК і впливу ГЛСВ на моделі інвестицій і виробництва. Це показує, що ТНК та їх мережі іноземних філій є важливими гравцями в сучасній глобальній економіці та, всупереч загальноприйнятій думці, активно взаємодіють із національними компаніями.

Діяльність ТНК традиційно привертає велику увагу дослідників, оскільки уряди прагнуть залучати ПІІ. Вважається, що ТНК сприяють зростанню та зайнятості шляхом створення нових робочих місць, реалізації нових інвестицій, запровадження нових технологій і дозволяють економікам країн-господарів інтегруватися та вдосконалюватися у ГЛСВ.

Незважаючи на широку наукову дискусію навколо ТНК, емпіричні дані щодо їхньої діяльності набагато більше обмежені підгрупою країн і зосереджені на виробничому секторі. Аналітична база даних AMNE, розроблена групою дослідників з ОЕСР, сприяє заповненню цієї прогалини [49]. Водночас останній опублікований набір даних охоплює 60 країн (включаючи «решту світу») і 34 галузі і датований 2016 роком, що однак, дозволяє досить точно описати роль ТНК в глобальній економіці. Вказана база даних містить дані про випуск, додану вартість, експорт та імпорт проміжних ресурсів іноземних філій у приймаючих країнах, а також дані про діяльність штаб-квартир ТНК (та їхніх внутрішніх філій) у країнах базування. Крім того, дана інформація була пов'язана з міжкраїновими таблицями ОЕСР, які дають важливу інформацію про зв'язки та взаємозв'язки між багатонаціональними підприємствами, міжнародною торгівлею та діяльністю національних фірм.

Коен Де Беккер разом колегами запропонували огляд чотирьох напрямків діяльності ТНК та їх мережі іноземних філій. Це дозволило визначити їх роль у сучасній глобальній економіці та міжнародній торгівлі.

Першим таким напрямком є те, що ТНК відіграють важливу роль у сучасній глобальній економіці. На ТНК та їхні іноземні філії припадає одна третина світового виробництва та ВВП і дві третини міжнародної торгівлі (рис. 2.7). Внесок ТНК у світовий ВВП оцінювався в 32% у 2016 році, з яких приблизно одна третина припадала на іноземні філії за кордоном і дві третини на штаб-квартири ТНК і внутрішні філії в країні.

Встановлено, що ТНК є відносно більш важливими з точки зору експорту та імпорту, що демонструє велику торговельну діяльність даної групи компаній. У 2016 році іноземні філії відповідали за 30 % глобальних експортних операцій, у порівнянні із 34% у штаб-квартирах ТНК і 36 % інших національних корпорацій (на ТНК). А от аналізуючи імпорт проміжних ресурсів, бачимо менші частки ТНК, особливо їх іноземних філій, які імпортують тільки 13% усіх проміжних ресурсів.

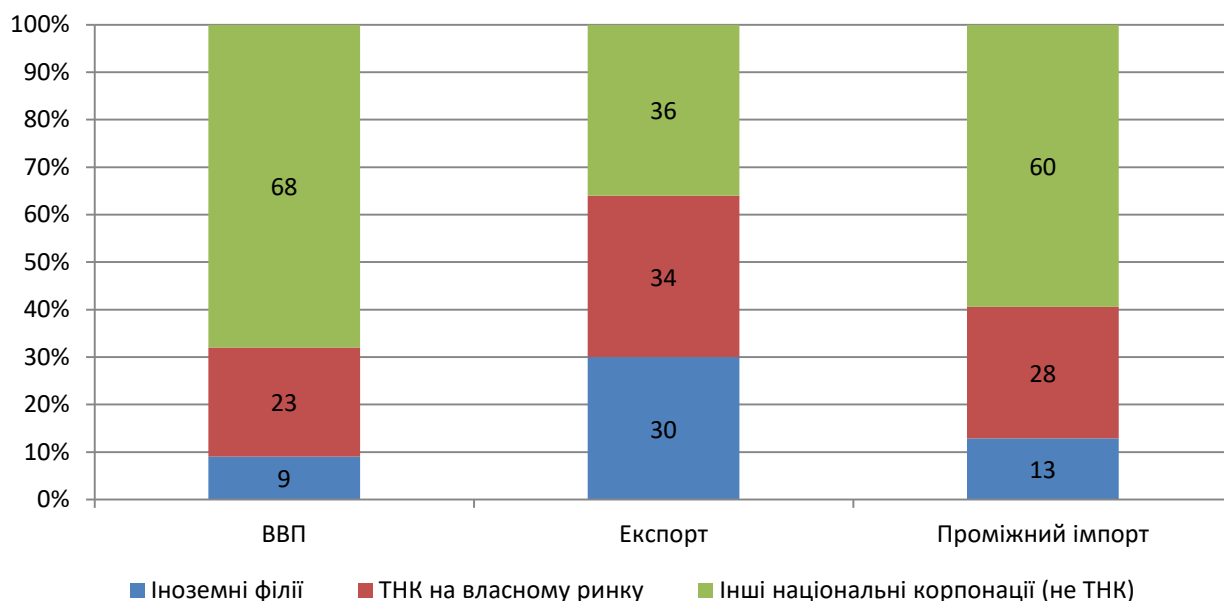


Рис. 2.7. Поширеність ТНК у світовій економіці (%)

Складено за [36]

Іншим напрямком є аналіз того, як іноземні філії відрізняються від національних компаній на ринках конкретних країн.

Багато дослідників відзначають, що іноземні філії суттєво відрізняються від національних компаній: загалом іноземні філії виявляються більшими, капіталомісткими, продуктивнішими та більше інвестують у дослідження та розробки (R&D). Відповідно до інформації аналітичної бази даних OECD AMNE, іноземні філії також більше орієнтуються на міжнародні ринки (через експорт), купують більше проміжних продуктів (отже, мають нижчий коефіцієнт доданої вартості/виходу) і постачають дані проміжні продукти більше з-за кордону, отже, залучаючи більшу частку іноземної доданої вартості у своїй продукції (рис. 2.8).

Дані відмінності між іноземними філіями й національними компаніями зумовлені відмінностями у виробничих технологіях, а також через особливу роль філій ТНК. Деякі філії мотивовані бажанням розмістити виробництво ближче до клієнтів і уникнути торговельних витрат (тобто горизонтальні ТНК), в той час як інші виробляють товари й послуги, які використовуються як

вихідні для виробничої діяльності в межах мережі ТНК в інших країнах (тобто вертикальні ТНК).



Рис. 2.8. Відмінності у обсягах випуску між іноземними філіями та національними компаніями (% випуску) [36]

Слід також проаналізувати тісноту взаємодії між іноземними філіями ТНК та місцевими компаніями. Всупереч традиційній думці, іноземні філії мають міцні зв'язки із національними компаніями, включаючи підприємства МСБ. Іноземні філії отримують понад дві третини проміжної продукції з приймаючої країни, а понад 50% внутрішнього проміжного споживання постачається національними компаніями (не ТНК), більшість із яких є підприємствами МСБ. Окрім того, іноземні філії діють не тільки як клієнти в приймаючих країнах, а й як постачальники проміжної й кінцевої продукції. Приблизно дві третини продукції іноземних філій надходять у внутрішні ланцюжки створення вартості: 29% продукції філій у 2016 році було призначено для кінцевого внутрішнього ринку, тоді як 38% використовувалося на місцевому рівні як внесок для інших компаній у національній економіці. Також варто відзначити, що найважливішими внутрішніми клієнтами іноземних філій є національні компанії (не ТНК), які купують на національному ринку 56% проміжної продукції іноземних філій.

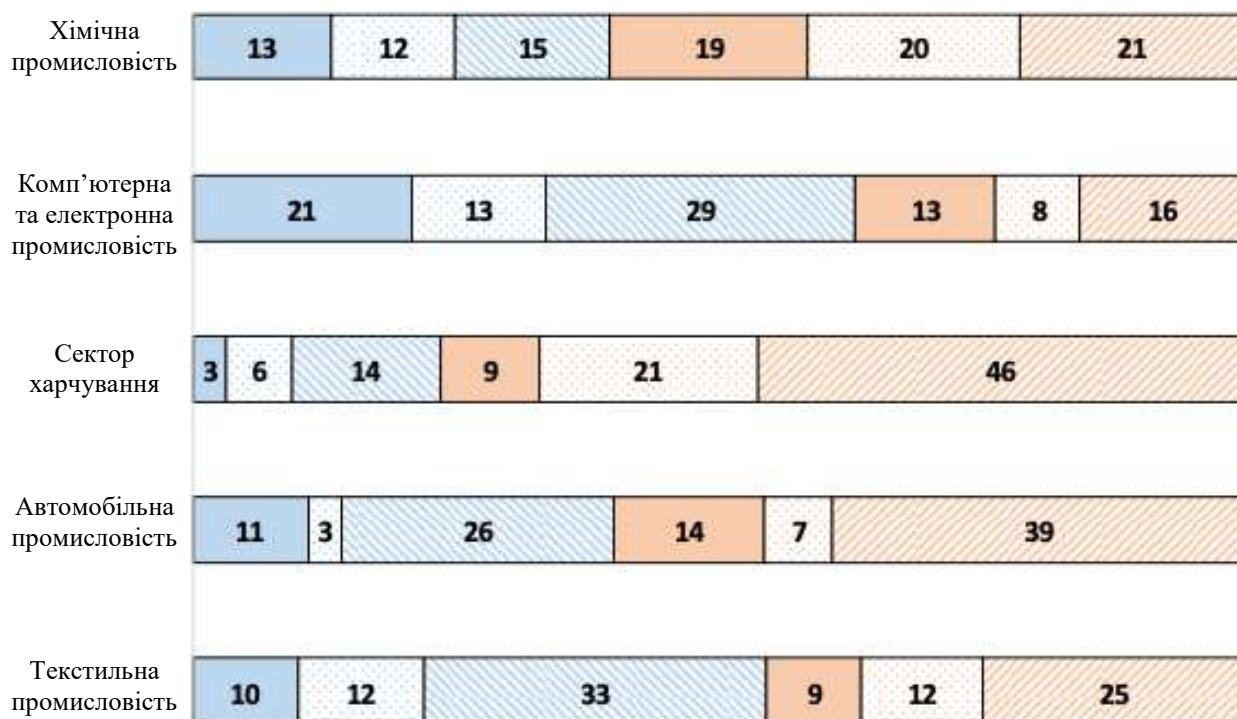
В даному контексті існують певні відмінності між країнами та галузями, однак, твердження про те, що іноземні філії працюють ізольовано в

приймаючих країнах і отримують усі проміжні товари та послуги з мережі своїх ТНК, не підтверджується емпіричними даними.

І, нарешті, останній четвертий напрямок даного аналізу – участь ТНК у різних видах діяльності в ГЛСВ. Вважається, що ТНК є важливою рушійною силою міжнародної фрагментації виробництва в рамках ГЛСВ, про що свідчить той факт, що ТНК відповідають за дві третини світового експорту. Завдяки деталізації бази даних AMNE можна побачити, що ТНК використовують торгівлю та інвестиції для різних цілей у ГЛСВ та реалізують досить складні стратегії.

На рисунку 2.9 показано, що іноземні філії можуть брати участь у горизонтальних стратегіях, при виробленні кінцевої продукції для внутрішнього ринку чи для експорту (ПШ на експортній платформі), а також проміжні ресурси, що використовуються національними компаніями. Експорт ресурсів іноземними філіями ТНК скоріше відображає їх вертикальні стратегії. На рисунку 2.9 показано, що дані вертикальні стратегії не є надто поширеними. Цей висновок узгоджується із останніми даними, які свідчать про те, що використання сторонніх постачальників є більш поширеним у ТНК, ніж вважалося раніше. У наукових дослідженнях показано, що хоча ТНК часто віддають перевагу джерелам ресурсів від незалежних фірм через неакціонерні партнерства, такі як франчайзинг, договірні відносини, стратегічні партнерства тощо, вони в основному використовують свої іноземні філії для виробництва технологічно важливих ресурсів [36].

Дані рисунку 2.9 також показують існування відмінностей між галузями в ролі іноземних філій. Наприклад, іноземні філії в комп'ютерній та електронній промисловості більше залучені до вертикальних стратегій, ніж іноземні філії ТНК в харчовому секторі. Крім того, іноземні філії ТНК в хімічній промисловості забезпечують значну частку ресурсів для національних фірм, які не є частиною ТНК, чого не спостерігається в комп'ютерній та електронній промисловості, яка є ще однією галуззю, де поширена міжнародна фрагментація виробництва.



- Експорт проміжних матеріалів для ТНК
- Експорт проміжних матеріалів для національних компаній (не ТНК)
- Експорт кінцевого продукту
- Внутрішні продажі проміжних матеріалів для ТНК
- Внутрішні продажі проміжних матеріалів для національних компаній (не ТНК)
- Внутрішні продажі кінцевого продукту

Рис. 2.9. Розподіл обсягу виробництва іноземних філій ТНК за типом операцій, вибрані галузі (%) [36]

Таким чином, можна відзначити, що по-перше, існує традиційне занепокоєння щодо впливу діяльності ТНК у материнських країнах (переведення зайнятості в офшори тощо), однак, дані показують, що фактично більшість діяльності ТНК все ще відбувається в «домашній» країні їх перебування. По-друге, філії ТНК діють як сполучна ланка між міжнародними та внутрішніми частинами ГЛСВ, оскільки вони співпрацюють і укладають контракти з національними компаніями в приймаючій економіці. ТНК, зазвичай, покладаються на МСБ, щоб стати глобальними фірмами й вийти на

міжнародний рівень. вартості. І, нарешті, слід відзначити, що торгівля та інвестиції усе більше переплітаються в ГЛСВ. Однак, коли справа доходить до розробки економічної політики, торгівля та інвестиції все ще часто розглядаються як «розрізнені», а міжнародний режим торгівлі та інвестицій залишається фрагментованим. Більше координації та узгодженості між правилами торгівлі та інвестицій, а також ширший набір питань політики, таких як переміщення людей, інтелектуальна власність або конкуренція можуть знадобитися для просування або регулювання діяльності ТНК. Нарешті, питання, які пов'язані із режимами оподаткуванням і переміщенням прибутку, ілюструють складність встановлення правил, коли компанії працюють у кількох країнах і поєднують торгівлю, інвестиції та потоки інтелектуальної власності для організації виробництва.

## **Висновки до розділу 2**

1. Проаналізовано географічне розміщення та галузеву структуру ТНК у світі. Відзначено, що ТНК поєднали світову торгівлю з міжнародним глобальним виробництвом, використовуючи власні дочірні підприємства й філії у багатьох країнах. В даний час в світі налічується близько 82 000 ТНК, які мають понад 810 000 філій.

Визначено географічні особливості діяльності ТНК, згідно з основними положеннями глобальної стратегії. Виділено кілька найбільш відомих міжнародних рейтингів найбільших ТНК світу. Проведено їх аналіз. Відзначено, що європейський регіон був єдиним, який показав зростання у 2022 році в річному вимірі. Проаналізовано динаміку в секторах діяльності ТНК. Проаналізовано сукупну ринкову капіталізацію топ-100 компаній світу і відзначено, що Європа стала єдиним регіоном, де у 2023 році спостерігається зростання порівняно із 2022 роком.

Проведено аналіз функціонування ТНК за ключовими секторами економіки, серед яких домінуючим є сектор ІКТ.

2. Проаналізовано показники діяльності найбільших ТНК світу. Відзначено вагомість рейтингу Forbes Global 2000, який є щорічним рейтингом 2000 найкращих ТНК світу, який публікується журналом Forbes. Визначено топ-20 ТНК за даним рейтингом.

Також проведено розподіл ТНК за доходом в галузях економіки в рейтингу «Fortune Global 500». Відзначено, що в першій десятці даного рейтингу ТНК світу присутні компанії 6 секторів, а саме: роздрібною торгівлі, енергетики, технологій, автомобілі та запчастини, проектування та будівництво, а також охорони здоров'я. Наведено розподіл 20 найкращих ТНК світу за виручкою в рейтингу «Fortune Global 500». Наведено рейтинг 100 найбільших компаній світу за ринковою капіталізацією у 2023 році.

3. Проаналізовано роль ТНК у глобалізованій економіці. Відзначено, що для проведення аналізу ролі ТНК у глобалізованій економіці, слід виходити з того, що вони є ключовими для розуміння глобальних ланцюгів створення вартості. Визначено чотири напрямки діяльності ТНК та їх мережі іноземних філій, що дозволило визначити їх роль у сучасній глобальній економіці та міжнародній торгівлі.

Першим таким напрямком є те, що ТНК відіграють важливу роль у сучасній глобальній економіці. Іншим напрямком є аналіз того, як іноземні філії відрізняються від національних компаній на ринках конкретних країн. Також проаналізовано тісноту взаємодії між іноземними філіями ТНК та місцевими компаніями. Четвертий напрямок даного аналізу – участь ТНК у різних видах діяльності в ГЛСВ. Наведено результати даних напрямків в діяльності ТНК.



## РОЗДІЛ 3

### НАПРЯМКИ РОЗВИТКУ ТНК В СВІТОВІЙ ЕКОНОМІЦІ

#### 3.1. Розвиток ТНК в умовах цифрової трансформації

Пандемія COVID-19 дала поштовх кращому залученню ПІІ у цифрову економіку. Водночас, варто відзначити, що високі темпи зростання ПІІ в різні напрямки цифрової економіки та фундаментальні зміщення в напрямку розвитку нематеріальної економіки спостерігалися іще до подій 2020 року. ПІІ стимулюють зростання цифрових ринків, що дає поштовх цифровій економіці. Розвинуті країни, особливо ті, що мають високоякісну цифрову інфраструктуру, продовжують залучати щоразу більше ПІІ.

Варто зазначити, що цифрова економіка не обмежується сектором ІКТ. В останні роки процеси цифровізації охопили ланцюжки поставок (включаючи закупівлі, виробництво, координацію між мережами операційних підрозділів) в усіх секторах світової економіки, і дані процеси мали величезний вплив. На сьогоднішній день вплив цифровізації на міжнародну присутність (іноземні активи та продажі) нецифрових ТНК був обмеженим, однак, почала з'являтися тенденція до спощених форм міжнародного виробництва та альтернативних практик управління.

Розглянемо архітектуру сучасної цифрової економіки і визначимо місце в ній ТНК. В цифровій економіці виділяють два типи ТНК: суто цифрові та ТНК на основі ІКТ. Основна відмінність полягає в тому, що ІКТ створюють необхідну цифрову інфраструктуру для забезпечення доступу до Інтернет різних суб'єктів господарювання. Даний тип ТНК включає ІТ-компанії різного спектру від виробників пристроїв та компонентів (апаратного забезпечення) до програмного забезпечення та інших ІТ-послуг (рис. 3.1).

На рис. 3.2 наведено еволюцію входження провідних технологічних ТНК в ТОП-100 рейтингу ЮНКТАД, починаючи із 2000 року.

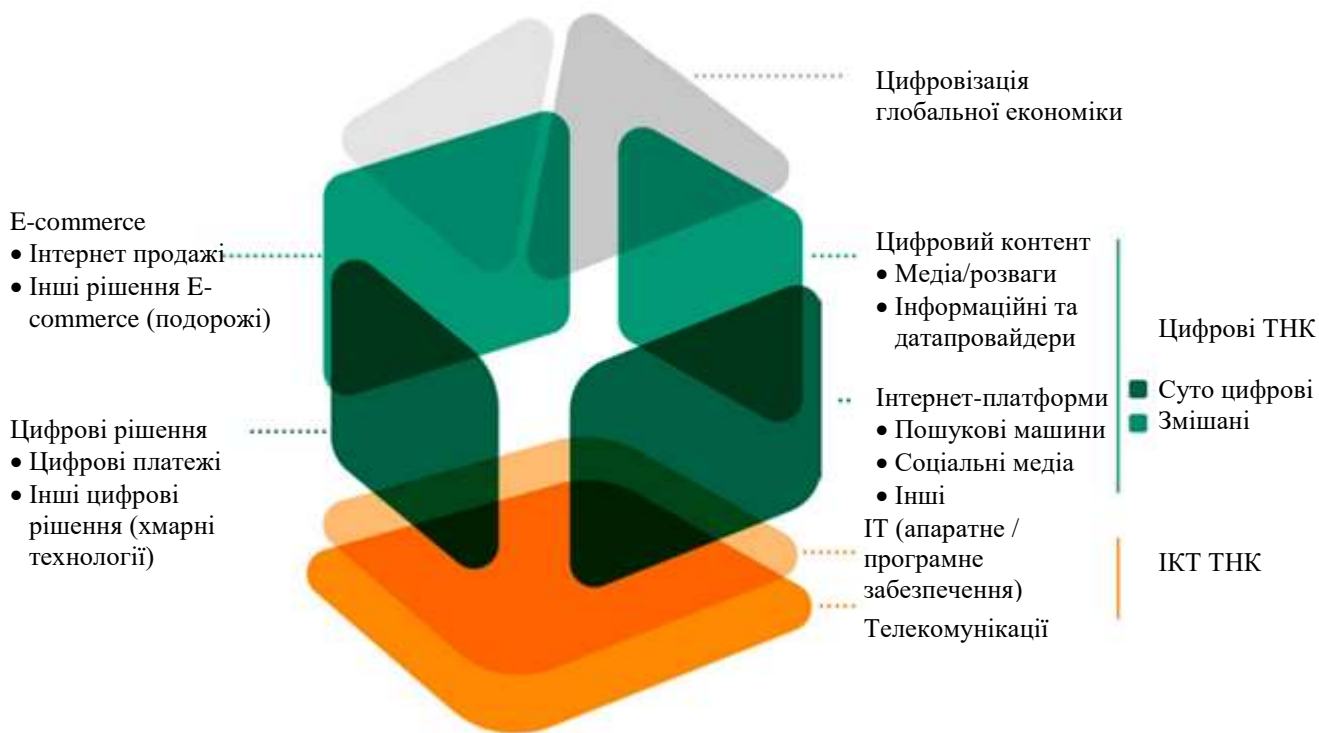


Рис. 3.1. Архітектура цифрової економіки та місце в ній ТНК [46, 51, с. 167]

Оскільки методологія ЮНКТАД щодо ТНК базується на наявності іноземних активів, деякі відомі світові цифрові гіганти, такі як Amazon і Facebook, не входять до 100 найкращих, оскільки, їх внутрішні активи та доходи дуже великі, але частка іноземних підприємств є відносно невеликою.

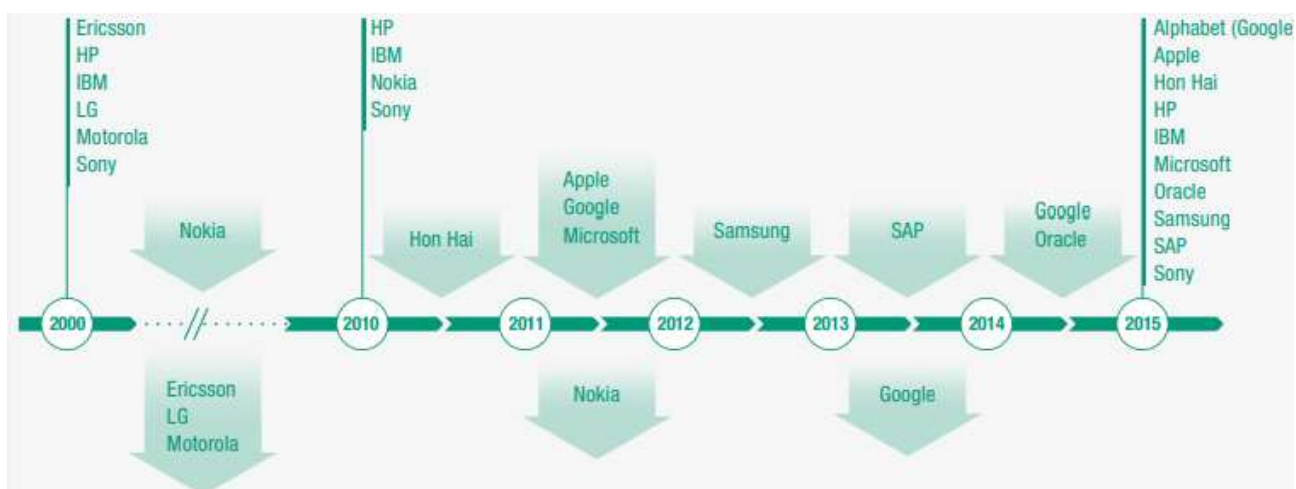


Рис. 3.2. Еволюція входження цифрових компаній до ТОП-100 рейтингу ТНК за методологією ЮНКТАД [46, 51, с. 160]

Інтернет та інфраструктура, які створені ІКТ, стають невід'ємною частиною функціонування цифрових ТНК. Цифрові ТНК, у свою чергу, можуть бути двох різновидів:

- суто цифрові ТНК (інтернет-платформи та постачальники цифрових рішень), які працюють лише в цифровому середовищі;
- змішані цифрові ТНК (наприклад, системи електронної комерції), які є сумішшю цифрових і традиційних підприємств.

Цифрові ТНК показали зростання продажів на 158% у 2021 році в порівнянні із 2016 роком, коли середньорічний темп зростання складав 21% (таблиця 3.1).

Таблиця 3.1

Ключові напрямки діяльності цифрових ТНК, 2017 - 2022 роки [51, с. 168-169]

Напрями	Види	Кількість ТНК			Середній обсяг продажів на компанію, млрд. дол. США		
		2017	2022	Зміна	2017	2022	Зміна, %
Інтернет-платформи	Пошукові машини	3	4	+1	27,6	71,9	160,6
	Соціальні медіа	5	7	+2	5,5	19,9	261,0
	Інші	3	4	+1	4,6	13,9	202,1
	Разом	11	15	+4	11,3	32,2	184,6
Цифрові рішення	Цифрові платежі	5	4	-1	6,2	11,2	45,8
	FinTech	-	2	+2	-	15,1	-
	Провайдери ПЗ	-	2	+2	-	3,6	-
	Інші	21	26	+5	3,7	6,0	61,0
	Разом	26	34	+8	4,2	7,0	66,0
E-commerce	Доставка	-	3	+3	-	3,5	-
	Інтернет продажі	13	13	-	11,9	50,9	327,7
	Інші	5	5	-	4,8	7,8	63,4
	Разом	18	21	+3	9,9	33,9	242,2
Цифровий контент	Цифрові медіа	22	9	-13	11,9	16,1	35,1
	Ігри	7	9	+2	4,5	11,9	165,1
	Інформація і дані	16	12	-4	3,7	4,8	29,1
	Разом	45	30	-15	7,8	10,3	32,2
Разом		100	100	-	7,6	17,4	129,0

Загальний чистий дохід за останній рік зріс більш ніж на 60%. Для порівняння, 100 найбільших традиційних ТНК (за винятком технологічного сектора) не показали зростання доходів. У рейтингу 100 найкращих цифрових ТНК як і раніше домінують розвинені країни, зокрема США (їхня частка становила 59%) та країни ЄС (22%) [44].

В сучасних умовах завдяки вільному доступу до світових ринків капіталів ТНК можуть отримати фінансування від різних інвесторів, серед яких венчурні фонди чи бізнес-ангели (приватні інвестори) [29]. Особливо привабливими для інвесторів є інноваційні бізнес-ідеї, які спрямовано на задоволення потреб цільових груп споживачів. «Класичні» ТНК мали інший вигляд, а перші компанії, які займаються транскордонною комерційною діяльністю, з'явилися багато років тому. Вони були попередниками сучасних ТНК, які розвиваються завдяки технологічним досягненням у галузі цифрових комунікацій й транспорту. Це дозволило відкрити доступ до організаційних інновацій й дало змогу ТНК успішно працювати на різних ринках у всьому світі.

Одним із найбільш важливих питань, які порушуються у багатьох наукових дослідженнях в даний час, є виявлення й порівняльний аналіз особливостей організації і діяльності як традиційних, так і цифрових ТНК.

На думку Л. Чена, Н. Шахір, Дж. Її, С. Лі запропонували новий погляд на Упсальську модель [35], аналізуючи її в контексті інтернаціоналізації цифрового бізнесу. Вони звернули увагу на колективну взаємодію різних груп користувачів, на відміну від оригінальної моделі, яка зосереджувалась на стратегіях виробників. Це новий принцип, який стає ключовим під час інтернаціоналізації цифрових ТНК. Крім того, є цифрові корпорації, такі як Google та Facebook, які обов'язково є транснаціональними, однак, вони не є традиційними ТНК.

Серед основних відмінностей між традиційними і цифровими ТНК є наступні:

- на відміну від традиційних ТНК цифрові мають можливість використовувати ефект монетизації від рекламної діяльності. Виходячи із

даних, представлених в фінансовій звітності Google, монетизація від розміщення реклами принесла компанії у 2020 році дохід, що перевищує на 15,6% такий же показник в попередньому періоді [45];

- в традиційних та цифрових ТНК відрізняється ступінь мобільності. Така характеристика передбачає наявність чи відсутність прив'язки до конкретного місця розташування. В цифрових ТНК така прив'язка є значно меншою, ніж в традиційних, відповідно, цифрові ТНК меншою мірою страждають від різних логістичних обмежень;

- в багатьох традиційних ТНК іноземні інвестиції та активи, розміщені за кордоном, знаходяться приблизно на одному рівні із загальними та закордонними продажами та доходами, а у деяких із них йде перевищення даного рівня. Для цифрових ТНК характерною є інша ситуація: при високому рівні загальних та іноземних продажів і доходів, відзначається низький рівень іноземних інвестицій та фізичних активів;

- підходи до збору даних про рівень інтернаціоналізації також відрізняються: серед метрик даної ознаки у цифрових ТНК у звітах про світові інвестиції відсутні дані по частці персоналу за кордоном, оскільки, однією із основних особливостей, відмінності цифрових ТНК від традиційних є те, що при освоєнні ринків інших країн цифрові компанії не потребують значної кількості персоналу [38]. Таким чином, у звітах та рейтингах цифрових ТНК, які формуються UNCTAD, присутні кількісні дані тільки за частками закордонних продажів та активів. Так, на їх основі виник новий індекс – рівень легкості прямих іноземних інвестицій (FDI lightness) – який визначається як частка між відношенням зарубіжних продажів компанії до її загальних продажів до частки активів, розміщених за кордоном.

Якщо розглядати це питання із погляду канви бізнес-моделі, запропонованої Остервальдером і Пінье [1], то із наведених відмінностей видно, що вони перебувають у потоках надходження доходів, ключових ресурсах та активах. Окрім того, стає зрозумілою відповідь на запитання,

наскільки кожна із двох груп ТНК, які розглядаються, прив'язана до місця розташування потужностей.

Якщо говорити про переваги, які має подібна бізнес-модель, то серед них можна виділити наступні:

- фахівці із цінними й рідкісними знаннями та навичками можуть працювати у одній команді, незалежно від місцезнаходження перебуваючи в різних країнах. Це дає змогу знаходити ефективніші рішення для використання людських інтелектуальних й трудових ресурсів;

- відкритий доступ до світового ринку капіталу дозволяє будь-якій ТНК одержати фінансування від венчурних фондів, бізнес-ангелів й краудфандингових платформ. Інноваційні бізнес-ідеї, спрямовані на задоволення потреб цільових груп споживачів, стають найпривабливішими для інвесторів.

Отже, таким чином визначено особливості цифрових ТНК, а також розкрито їх відмінності від ТНК традиційних бізнес-моделей. Однак, навіть серед самих цифрових ТНК можна виділити підгрупи, оскільки, дані компанії налаштовані на інноваційну поведінку, і вони створюють нові продукти й послуги, а також способи їх виробництва й постачання. Відповідно, існують різні класифікації цифрових ТНК. Одна із найбільш спрощених та популярних – за рівнем цифровізації:

- повністю цифрові, практично всі бізнес-процеси яких повністю зав'язані на віртуальному середовищі (інтернетплатформи, пошукові системи та сервіси цифрових рішень) – продукти та послуги, що надаються ними, є повністю цифровими;

- цифрові багатонаціональні корпорації зі змішаними режимами, що поєднують офлайн-продукти та послуги з цифровими бізнес-моделями, такими як Amazon (електронна комерція) чи Uber (замовлення таксі).

Існує і більш детальна класифікація, запропонована ЮНКТАД, яка має на увазі 4 типи цифрових ТНК [51]:

- інтернет-платформи: підприємства, які створені в цифровому форматі, керовані й реалізовані через Інтернет, наприклад, пошукові системи, соціальні мережі та інші платформи та компанії спільного використання (наприклад, компанії на замовлення таксі Didi Global (Китай) та Uber (США), а також платформа спільного проживання Airbnb (США);

- цифрові рішення: інші інтернет-гравці та цифрові активатори. Ця категорія включає, наприклад, постачальників програмного забезпечення як послуги (SaaS) і фінтех на додаток до рішень для електронних платежів. Фінтех, у свою чергу, має ширший спектр послуг: брокерські, банківські та фінансові;

- електронна комерція: онлайн-платформи, що дозволяють здійснювати комерційні транзакції. Дана категорія включає Інтернет-крамниці, а також компанії доставки (в основному доставка їжі та мобільні додатки), які стали особливо актуальними під час пандемії;

- цифровий контент: виробники та дистриб'ютори товарів й послуг в цифровому форматі, включаючи ігри, а також дані щодо аналітики, що допомагають приймати управлінські рішення менеджерам різних компаній.

Бізнес-моделі у представлених видах цифрових ТНК ведуть себе у різному ключі один відносно одного, відповідно, слід враховувати це в процесі аналізу даних із компаніям, які входять у дані групи: бажано формувати окремі вибірки під час аналізу, наприклад, взаємозв'язку рівня інтернаціоналізації цифрових ТНК із будь-якою іншою ознакою, щоб спостерігати, як буде проявлятися результат для кожного типу зокрема.

Однією із найяскравіших тенденцій у поведінці транснаціоналізації підприємств (як традиційних, і цифрових) стає інтернаціоналізація R&D. Наукові дослідження, які проводяться ТНК, все частіше мають міжнародний характер. ТНК організують науково-дослідницьку діяльність на тих ринках, доступ до висококваліфікованих фахівців яких вони хотіли б отримати чи сконцентруватися поруч з конкретними інформаційними центрами. Найбільш помітною дана є тенденція для високотехнологічних, фармацевтичних та

машинобудівних компаній. Крім того, в результаті розвитку цифрових технологій існує ймовірність зникнення деяких видів компаній, таких як оптові та роздрібні продавці та постачальники.

Також варто відзначити, що в останній час традиційні ТНК еволюціонували у нову форму, а їх погляд на вибудовування бізнес-процесів також змінився. В умовах цифровізації вони здатні налагоджувати контакти із іноземними постачальниками та споживачами та займатися реалізацією своїх товарів й послуг, не здійснюючи великі інвестиції в інфраструктуру на ринках різних країн. Поступово відбувається зміщення від транскордонних операцій, які базуються на ПП, до операцій, які пов'язані із вивезенням капіталу.

Таким чином, цифрові ТНК є дуже динамічною групою компаній, які на основі специфічних для компаній переваг у нематеріальних активах, мережевих ефектах і цифрових активах можуть досягати масштабу за дуже короткий час і безперешкодно виходити на ринки інших країн. Ці нові бізнес-моделі із обмеженим використанням активів мають низку наслідків для інвестицій та міжнародних виробничих мереж, а також для стратегій розвитку, зайнятості й фіскальних результатів в приймаючих економіках. Швидка цифровізація економіки й поширення цифрових бізнес-моделей у традиційних галузях викликають питання про те, як це впливає на стратегії інтернаціоналізації ТНК не лише суто цифрових компаній, але й решти компаній, зокрема зі змішаними бізнес-моделями.

### **3.2. Проблеми та перспективи розвитку ТНК**

Проведений в попередніх частинах даного дослідження аналіз змушує задуматись над майбутнім ТНК. Воно, ймовірно, буде сформовано низкою чинників до яких належать технологічний прогрес, геополітичні зміни, зміна поведінки споживачів і зміна нормативного середовища.

Однією із найбільш помітних тенденцій, що впливають на ТНК, є зростання важливості цифрових технологій, серед яких штучний інтелект,



автоматизація та аналітика великих даних (Big Data). Ці технології дозволять ТНК покращувати власну діяльність, підвищувати ефективність та покращувати здатність адаптуватися до змін ринкових умов [52].

Іншою важливою тенденцією є виникнення нових глобальних економічних держав, таких як Китай, Індія та інших ринків, які розвиваються. Це може змінити конкурентний ландшафт в багатьох галузях. Оскільки економіка даних країн продовжує зростати й розвиватися, ТНК доведеться адаптувати власну стратегії й бізнес-моделі для того, щоб залишатися конкурентоспроможними [52].

Водночас, ТНК повинні також реагувати і на зміни споживчих вподобань та цінностей, включаючи питання щодо сталого розвитку, етики ділової практики та соціальної відповідальності [52]. Дані питання стають також усе більш важливими для споживачів і, очевидно, стануть іще більш важливими у наступні роки.

Також, ТНК доведеться орієнтуватися у складному нормативному середовищі як на основному національному ринку, так і за на ринках інших країн перебування. Щоб залишатися конкурентоспроможними в усьому світі, дотримуючись місцевих законів і правил, ТНК можуть потребувати перегляду власної діяльності, ланцюгів поставок та бізнес-практики.

У міру розширення діяльності ТНК усе більш актуальним ставатиме питання про інституційні форми та методи регулювання національних споживчих ринків. Різні методи та інструменти регулювання існують як на міжнаціональному, так і на національному рівні.

Формування комплексу заходів такого регулювання в функціонуванні ТНК розпочалося ще у 70-х роках. XX ст. Ініціатори передбачали об'єднати правила, стандарти та норми, що регламентують діяльність ТНК на наднаціональному рівні, що мають стати ефективною системою забезпечення балансу інтересів і національних, і глобальних суб'єктів-учасників. Процес обговорення затягувався і зміна філософії ставлення до транснаціоналізації у 80-ті роки. не забезпечили його ухвалення. Тим не менш, було створено цілу

низку регламентуючих документів щодо діяльності транснаціонального бізнесу.

80-ті роки. минулого століття свідчать про зміну політики національних країн щодо ТНК у бік її лібералізації, що спричинено об'єктивними процесами у міжнародній економіці: її інтернаціоналізація та глобалізація, наростаючий вплив НТР у всіх сферах економіки, трансформація соціальної структури суспільства, однотипність розв'язуваних завдань країнами світу. Їх вирішення базувалось тільки на процесах державного, адміністративного втручання у економіку. З огляду на це механізм державно-монополістичного регулювання змінився у бік ініціативи приватного бізнесу та перегляду політики щодо ТНК. У даний період законодавство, що регламентує поглинання й злиття, було лібералізоване. У 1988 році біло створено Міжнародну агенцію з інвестиційних гарантій, основна мета якої – заохочення іноземних інвестицій у виробництво, особливо в країнах, які розвиваються.

Розвинені країни для підтримки національних ТНК формують двосторонні угоди щодо захисту інвестицій з державами - реципієнтами підприємницького транснаціонального капіталу. Характерним для них є:

- просування таких принципів як «національний режим», «мінімальний стандарт», що застосовуються і до вітчизняних, і до іноземних підприємців;
- зниження та ослаблення бар'єрів для експансії іноземних ТНК у внутрішню економіку.

Сукупність заходів, що сприяють діяльності ТНК на іноземних ринках, реалізується не тільки для них самих, але стає ланкою загальної зовнішньоекономічної стратегії для країн, що приймають, які враховують їх національні інтереси.

У 90-ті роки. ХХ століття в державному регулюванні та контролі ПІІ діє і зберігається лібералізація як магістральна тенденція. Усі країни практично реалізують принцип «сприятливого інвестиційного клімату», знімають обмеження, забезпечують гарантії від націоналізації та експропріації, сприяють свободі ринкової конкуренції.

Значну роль відіграє створення концепцій, стандартів та принципів міждержавної координації регулювання інвестицій. Збільшується кількість спеціальних двосторонніх угод з питань ПІІ, що закріплюють норми допуску зарубіжних фірм-інвесторів на ринки та захист їх інтересів. У законодавстві та адміністративних нормах відображається значення ПІІ в розвитку економіки країн-реципієнтів. На початок ХХІ століття в світі налічувалося 1160 подібних угод, що охоплюють 155 держав.

Інституціоналізація на регіональному рівні торкається прямо чи опосередковано діяльності ТНК, державної політики у сфері ПІІ, і охоплює: правила поведінки іноземних інвесторів; відмову від незаконних платежів й обмежень в діловій практиці; трансфертного ціноутворення; трудових відносин; дотримання норм в сфері інформаційної доступності, форм лібералізації та захисту інвестицій; способи вирішення інвестиційних спорів; захисту навколишнього середовища тощо.

Багатосторонній рівень координації регулювання ПІІ є найвищим. В його рамках розглядаються специфічні проблеми, пов'язані із окремими економічними секторами (інтелектуальна власність, послуги, страхування) або конкретні питання функціонування корпорацій: політика конкуренції, критеріальні оцінки їх експансії, інвестиційні стимули, ділова обмежувальна практика, вирішення спорів, захист споживачів, політика зайнятості тощо.

Пошук шляхів подальшого розвитку міждержавної координаційної політики щодо ТНК та ПІІ триває. Ці питання висуваються у низці міжрегіональних та регіональних форумів: ОПЕК, НАФТА, Зони вільної торгівлі Північної та Латинської Америки, МЕРКОСУР, Європейської Енергетичної Хартії, АСЕАН тощо.

Велика роль світового ринку та міжнародної торгівлі належить спеціальним інститутам – міжнародним регулюючим організаціям наднаціонального рівня: ЮНКТАД, СОТ, ФАО, ОЕСР, Міжнародна торгова палата та іншим. Їх зусилля пов'язані із розробкою принципів, правил, і

процедур реалізації міжнародних торгових угод, контролю їх виконання країнами-членами.

Багатосторонні угоди мають особливе значення в регулюванні глобального ринку та світової торгівлі, які діють у рамках ФАО, ГАТТ, СОТ, ГАТС, усунення структурних зрушень на світовому ринку – таких організацій як ЮНКТАД, МТП тощо, ефективна політика ФАО та СОТ у подоланні кризових процесів на споживчих ринках, зокрема, в аграрній сфері тощо.

Таким чином, різноманітні методи регулювання діяльності ТНК породжують їх проблеми у відносинах з національними державами.

Нестійка багатостороння система заставила глобальні корпорації переосмислити, наскільки вони повинні бути пов'язані між собою. ТНК залишаються головними гравцями світової економіки, а деякі навіть стали «фірмами-суперзірками». Ці актори формують екосистеми, в яких інші тільки шукають собі місце. Природа глобальних економічних справ, торговельних війн і жорсткої конкуренції відродила та змінила контроль транснаціональних компаній над потоками товарів, послуг і капіталу, що породило глобалізацію. Глобальні корпорації володіють або регулюють ланцюжки постачання та претендують на право власності на більшість світової інтелектуальної власності, починаючи від основних товарів і закінчуючи послугами для підприємств космічної галузі.

Впродовж останніх двох десятиліть відбулися збої в спіралі глобальних торгових ланцюгів, які загрожують зіпсувати враження від переваг економічної інтеграції та переміщення людей і знань через кордони. Глобальні ТНК перебувають у центрі дебатів про переваги глобальної економічної інтеграції. У глобальних економічних відносинах, які динамічно змінюються, глобальні ТНК вже не обмежують свої дії аутсорсингом, ринками чи мікроуправлінням світовим виробництвом та поставками. Поведінка глобальних ТНК зазнала різних відхилень і, отже, не обов'язково може відображати ліберальну глобалізовану торгову практику. Водночас, роль ТНК є значною і вони впливають на глобальну торгову політику, проте існує необхідність аналізувати

розбіжності, що постійно наростають, з огляду на дії глобальних ТНК в процесів ведення власного бізнесу.

Очевидно, що глобальні ТНК є центром світової торгівлі. В минулому більш стабільна система торгівлі служила інтересам глобальних ТНК, Однак, зростаюча глобальна волатильність формує нові визначальні питання для глобальних ТНК. Вони можуть зберегти свій контроль над ключовими важелями глобальної торгової системи, незважаючи на загрозливі глобальні фінансові кризи, торговельні війни, пандемію, загрози світовому порядку загалом (війна РФ проти України), однак, це відбувається за рахунок скорочення прибутків та нижчої продуктивності їх діяльності. Певні невдачі глобальних ТНК часто є причиною геоекономічної конкуренції. Наприклад, падіння доходів британських ТНК є причиною того, чому платіжний баланс Великобританії, яка вийшла з ЄС є незадовільним.

Глобальні ТНК намагаються бути в центрі транснаціонального торгового порядку, адаптуючись до зростаючої невизначеності. Починаючи із фінансової кризи та розпалюваних торговельних війн, глобальні ТНК змінюють власні стратегії, для забезпечення більшого контролю над світовими економічними процесами. Зростає занепокоєння відносно того, що глобальні ТНК можуть створити в окремих країнах світу місцевий тип капіталізму та опинитися в пастці турбулентності, де конкуренція слабшає, а ціни зростають.

ТНК більше не переслідують плани гіперзростання, а покладаються на реструктуризацію коротших і вигідніших ланцюгів постачання. Такі реконфігурації призвели до подальшого посилення впливу глобальних ТНК на міжнародну торгівлю. Стратегії гіперрозширення торговельних мереж та пов'язаних із ними ланцюгів постачання почали ставати коротшими та вужчими, що дає ТНК привід жорстко контролювати світову торгівлю. Виникаючі питання щодо гіперрозширення ліній виробництва та постачання вказують на те, як глобальні корпорації розрізняють потребу у ексклюзивних умовах постачання бізнесу й виробничих операцій. Це дає змогу глобальним ТНК краще справлятися із обмежувальними угодами та заходами деяких

національних урядів. З іншого боку, у контексті сьгоднішніх змін, впродовж останніх кількох років окремі національні економіки продовжували дії, які суперечать сформованим умовам міжнародної торгівлі та правилам СОТ. Країни із розвинутою економікою, насамперед, США, або азійські країни, що розвиваються, наприклад, Китай, намагаються обійти загальноприйняті механізми врегулювання суперечок, називаючи їх несправедливими та неефективними, і навіть схвалили встановлення тарифів для торговельних партнерів та ввели торговельні обмеження заради національної безпеки. Це значною мірою вплинуло на можливості, які залишилися для інших міжнародних гравців, у тому числі ТНК.

Зростаюча кількість економічних конфліктів демонструє проблеми для багатосторонньої системи світової торгівлі, яка відчуває значні проблеми. Геополітичні торговельні війни змушують глобальні ТНК бути обережними щодо своїх перспектив, не кажучи вже про плани їх скасування. Однак, дедалі більші односторонні торговельні дії окремих країн та ТНК вплинули на ліберальні та відкриті торгові відносини між ними. Це зумовило, зростання бар'єрів для торгівлі.

Глобальні ТНК більше не можуть займатись аутсорсингом та працювати без обмежень. В той час як уряди продовжують подавати скарги проти інших країн у СОТ, більшість із цих скарг стосуються діяльності глобальних ТНК. Вони повинні бути роботи особливо усвідомлений вибір своїх партнерів та знаходити способи обійти чи вирішити згадані проблеми. Пріоритетами глобальних ТНК стануть спроби розрізнити вибірккову та аморфну експансії торгівлі. Поняття ризику для певної країни розвинулося з вузьких побоювань щодо військового суперництва та діяльності зі збору розвідувальної інформації, щоб включити більш цілісні параметри, такі як технологічне лідерство країни. З одного боку, у той час як глобальні ТНК можуть отримати вигоду від технологій і послуг, з іншого, вони стикаються із постійним тиском, що змушує модернізувати власні ланцюги поставок, щоб вони були синхронізовані із інноваціями та динамічними змінами споживчих вподобань.

Хоча роль ТНК у глобалізації поставлено під сумнів, цифрові технології та торгівля послугами, що розвиваються за допомогою технологій, забезпечують ТНК їх перебування на вершині харчового ланцюга. Незважаючи на те, що транснаціоналізація вносить якісні зміни в міжнародний економічний простір, національні держави прагнуть сильніше домінувати, а глобальні ТНК, які намагалися глобалізуватись, в даний час найкраще працюють на національному чи регіональному рівнях. Це зумовлено насамперед інституційними змінами та методами регулювання їх діяльності і те, як глобальні ТНК подолають і перебудують свою діяльність, матиме глибокий вплив на глобальну торгівлю та пов'язану з нею політику.

Таким чином, майбутнє ТНК залежатиме від їх здатності адаптуватися до визначених тенденцій та залишатися гнучкими й інноваційними в умовах постійних змін та невизначеності.

### **Висновки до розділу 3**

1. Визначено напрямки розвитку ТНК в умовах цифрової трансформації. Відзначено, що пандемія COVID-19 дала поштовх кращому залученню ПШ у цифрову економіку. Показано, що цифрова економіка не обмежується сектором ІКТ. Розглянуто архітектуру сучасної цифрової економіки і визначимо місце в ній ТНК. Проаналізовано еволюцію входження цифрових компаній до ТОП-100 рейтингу ТНК за методологією ЮНКТАД.

Визначено ключові напрямки діяльності цифрових ТНК за 2017 - 2022 роки. Відзначено, що їх загальний чистий дохід за останній рік зріс більш ніж на 60%, при тому, що ТНК інших секторів не показали зростання взагалі. Визначено основні відмінності між традиційними і цифровими ТНК. Наведено основні переваги бізнес-моделі, запропонованої Остервальдером і Піньє. Наведено різні класифікації цифрових ТНК.

2. Визначено проблеми та перспективи розвитку ТНК. Відзначено, що однією із найбільш помітних тенденцій, що впливають на ТНК, є зростання

важливості цифрових технологій, серед яких штучний інтелект, автоматизація та аналітика Big Data. Дані технології дозволять ТНК покращувати власну діяльність, підвищувати ефективність та покращувати здатність адаптуватися до змін ринкових умов.

Відзначено, що важливою тенденцією є виникнення нових глобальних економічних держав, таких як Китай, Індія та інших ринків, які розвиваються. У міру розширення діяльності ТНК усе більш актуальним ставатиме питання про інституційні форми та методи регулювання національних споживчих ринків. Отже, різноманітні методи регулювання діяльності ТНК породжують їх проблеми у відносинах з національними державами. Відзначено, що ТНК більше не переслідують плани гіперзростання, а покладаються на реструктуризацію коротших і вигідніших ланцюгів постачання.



## ВИСНОВКИ

Мета випускної кваліфікаційної роботи полягала в дослідженні теоретичних засад діяльності ТНК як домінуючої форми бізнес-структур у світовій економіці, способів їх проникнення в національні економіки та забезпечення життєздатності в сучасних умовах. Підводячи підсумок проведеним дослідженням у даній випускній кваліфікаційній роботі необхідно зробити низку висновків. Зокрема:

1. Проаналізовано теоретичні засади функціонування ТНК як активного учасника світових економічних процесів. Проаналізовано історію та понятійний апарат ТНК. Визначено етапи формування ТНК в світовій економіці. Розглянуто специфіку функціонування ТНК на різних етапах їх розвитку. Визначено основні міжнародно-правові акти регулювання діяльності ТНК. Визначено основні функції сучасних ТНК. Визначено позитивні ефекти, що виникають при проникненні ТНК на національний ринок і негативні наслідки транснаціоналізації.

2. Визначено основні форми проникнення ТНК на національні ринки. Визначено основні способи проникнення на внутрішній ринок країн, які використовують ТНК. Основним з них є ПІІ. Відзначено, що для посилення власних можливостей та позицій, входу на нові ринки ТНК використовують не тільки стратегічні альянси, але також і стратегію злиттів і поглинань. Основними напрямками об'єднань ТНК є глобальне реконструювання чи стратегічне позиціонування у цих галузях. Відзначено, що важливого значення набуває франчайзинг як сучасний спосіб організації бізнесу.

3. Проаналізовано переваги та недоліки діяльності ТНК. Відзначено, що глобалізація та інтеграція – найважливіші процеси у розвитку економік як окремих країн, так і всього світу на сучасному етапі. Виділено основні переваги та недоліки діяльності ТНК. Визначено основні протиріччя, які породжені зовнішньоекономічною експансією ТНК.

4. Проаналізовано географічне розміщення та галузеву структуру ТНК у

світі. Визначено географічні особливості діяльності ТНК. Виділено кілька найбільш відомих міжнародних рейтингів найбільших ТНК світу. Відзначено, що європейський регіон був єдиним, який показав зростання у 2022 році в річному вимірі. Проаналізовано динаміку в секторах діяльності ТНК. Проаналізовано сукупну ринкову капіталізацію топ-100 компаній світу і відзначено, що Європа стала єдиним регіоном, де у 2023 році спостерігається зростання порівняно із 2022 роком. Проведено аналіз функціонування ТНК за ключовими секторами економіки, серед яких домінуючим є сектор ІКТ.

5. Проаналізовано показники діяльності найбільших ТНК світу. Відзначено вагомість рейтингу Forbes Global 2000 і визначено топ-20 ТНК за даним рейтингом. Також проведено розподіл ТНК за доходом в галузях економіки в рейтингу «Fortune Global 500». Відзначено, що в першій десятці даного рейтингу ТНК світу присутні компанії 6 секторів, а саме: роздрібної торгівлі, енергетики, технологій, автомобілі та запчастини, проектування та будівництво, а також охорони здоров'я. Наведено розподіл 20 найкращих ТНК світу за виручкою в рейтингу «Fortune Global 500». Наведено рейтинг 100 найбільших компаній світу за ринковою капіталізацією у 2023 році.

6. Проаналізовано роль ТНК у глобалізованій економіці. Визначено чотири напрямки діяльності ТНК та їх мережі іноземних філій, що дозволило визначити їх роль у сучасній глобальній економіці та міжнародній торгівлі. Наведено результати даних напрямків в діяльності ТНК.

7. Визначено напрямки розвитку ТНК в умовах цифрової трансформації. Розглянуто архітектуру сучасної цифрової економіки і визначимо місце в ній ТНК. Проаналізовано еволюцію входження цифрових компаній до ТОП-100 рейтингу ТНК за методологією ЮНКТАД. Визначено ключові напрямки діяльності цифрових ТНК за 2017 - 2022 роки. Визначено основні відмінності між традиційними і цифровими ТНК. Наведено різні класифікації цифрових ТНК.

8. Визначено проблеми та перспективи розвитку ТНК. Відзначено, що однією із найбільш помітних тенденцій, що впливають на ТНК, є зростання

важливості цифрових технологій. Важливою тенденцією є також виникнення нових глобальних економічних держав, таких як Китай, Індія та інших ринків, які розвиваються. Відзначено, що різноманітні методи регулювання діяльності ТНК породжують їх проблеми у відносинах з національними державами. Показано, що ТНК більше не переслідують плани гіперзростання, а покладаються на реструктуризацію коротших і вигідніших ланцюгів постачання.

## СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бізнес-модель Остервальдера: що це таке? <https://www.arpb.com.ua/biznes-model-ostervalder-shho-cze-take/> (дата звернення 18.09.2023)
2. Бусол О.Ю. Транснаціональні злочинні угруповання та транснаціональні корпорації: межі корупційного симбіозу. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського: серія "Юридичні науки"*. 2018. Т. 29. № 4. С. 154—159.
3. Венгер В.В. Особливості формування та розвитку транснаціональних корпорацій в умовах глобалізації. *European scientific journal of Economic and Financial innovation*. 2019. № 2 (4). С. 30-44.
4. Возняк Н.М., Стефанишин Л.С. Етапи формування ТНК в світовій економіці // Збірник тез доповідей науково-практичної конференції «Сучасні детермінанти соціально-економічного розвитку», 18 травня 2023 року – Івано-Франківськ: НАІР, 2023. С. 34-36.
5. Возняк Н.М., Стефанишин Л.С. Основні міжнародно-правові регулювання діяльності ТНК // Збірник тез доповідей науково-практичної конференції «Актуальні проблеми глобалізованого світу», 19 жовтня 2023 року – Івано-Франківськ: НАІР, 2023. С. 41-43.
6. Войтко С.В., Гавриш О.А., Корогодова О.О., Моїсеєнко Т.Є. Транснаціональні корпорації : навч. посіб. Київ : КПІ ім. Ігоря Сікорського, Вид-во «Політехніка», 2016. 208 с.
7. Воронкова Т. Є., Хівренко К. В. Транснаціональні корпорації в системі глобальної економіки: стан та проблеми. *Економіка та держава*. № 11. 2021. С. 112-115.
8. Джалілов А. Я. Інституційна система фрагментарного міжнародного виробництва транснаціональних фірм. *Бізнес Інформ*. 2015. № 10. С. 36–40.
9. Дугієнко Н.О., Яцук Г.С. ТНК в Україні: діяльність та вплив на економіку. *Інфраструктура ринку*. 2020. Випуск 48. С. 15-19.

10. Економічна енциклопедія: У трьох томах. Т. 3 / Редкол.: С.В. Мочерний (відп. ред.) та ін. Київ : Видавничий центр "Академія", 2002. 952 с.
11. Євтушевська О. В. Вплив транснаціональних корпорацій на соціально-економічний розвиток країн. *Ефективна економіка*. 2023. № 1. URL: <https://www.nayka.com.ua/index.php/ee/article/view/1016/1026>
12. Іванова М.О. Вплив ТНК на розвиток економіки України: переваги та недоліки. *Європейський вектор економічного розвитку*. 2014. № 2 (17). С. 88 – 95.
13. Імнадзе І.Н. Забезпечення сталого розвитку транснаціональних корпорацій. *Журнал стратегічних економічних досліджень*. 2023. № 3(14). С. 38-45.
14. Косінова Д.С., Малик К.Р. Транснаціональні корпорації провідних країн світу та антимонопольне законодавство: проблеми регулювання та можливий механізм взаємодії. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 4. 2021. С. 612-614.
15. Кочетков В. М. Розвиток українських ТНК як фактор росту економіки країни. *Ефективна економіка*. 2013. № 5. С. 5560.
16. Лук'яненко Д.Г. Економічна інтеграція і глобальні проблеми сучасності : навч. посіб. К. : КНЕУ, 2005. 204 с.
17. Македон В. В. Формат взаємодії транснаціональних корпорацій та реального сектору національної економіки України. *Бюлетень Міжнародного Нобелівського економічного форуму*. 2012. № 1. С. 250–258.
18. Мадяр Р. О., Кушнір Ю. Б., Далекорей М. І. Транснаціоналізація українського бізнесу в глобальній економіці. *Інвестиції: практика та досвід*. № 11. 2017. С. 26-31.
19. Мізюк С.Г., Білик А.В. Вплив транснаціональних корпорацій на економічний розвиток України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2020. № 29. С. 98 – 102.
20. Молчанова Е. Взаємодія транснаціональних корпорацій з національними економіками на прикладі України. *Bibliothek der Friedrich-Ebert-*

*Stiftung*. URL: <https://library.fes.de/pdf-files/bueros/ukraine/09718.pdf> (дата звернення 12.07.2023)

21. Нікітіна Т. А. Транснаціональні корпорації як нові гравці на світовому ринку. *Вісник Київського національного торговельно-економічного університету*. Київ: КНТЕУ, 2002. Вип. 4. С. 20-25.

22. Панченко К.В. Вплив транснаціональних корпорацій на структурні зрушення в країнах з перехідною економікою: автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.05.01: Київ, 2004. 20 с.

23. Пенська І. Особливості впливу ТНК на економічний розвиток України. *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право. Науковий журнал. Серія: Економічні науки*. 2015. № 3 (80). С. 114-124.

24. Рокоча В., Плотніков О., Новицький В. Транснаціональні корпорації: навчальний посібник. Київ: Таксон, 2001. 304 с.

25. Скавронська І. В., Мадараш О. В. Місце і роль ТНК у розвитку національних економік. *Молодий вчений*. 2016. №4. С. 197-200.

26. Сорока І. Б. Транснаціональні корпорації та їх роль у процесі активізації міжнародної інтеграції. *Актуальні проблеми економіки*. 2009. № 9. С. 35–41.

27. Сорока І. Б. Транснаціональні корпорації та їх роль у процесі активізації міжнародної інтеграції. *Актуальні проблеми економіки*. 2009. № 9. С. 35-41.

28. ТНК у системі глобальної макроекономічної політики. *Хмельницький національний університет*. URL: <https://msn.khmnu.edu.ua/mod/page/view.php?id=159043> (дата звернення 10.07.2023)

29. Топ українські ангел-інвестори. <https://ucluster.org/shkola-startapiv/top-ukrainski-angel-investory/> (дата звернення 18.09.2023)

30. Транснаціональна корпорація. [https://uk.wikipedia.org/wiki/URL:Транснаціональна\\_корпорація](https://uk.wikipedia.org/wiki/URL:Транснаціональна_корпорація) (дата звернення 15.06.2023)

31. Шабаліна Л.Д. Аналіз впливу транснаціональних корпорацій на економіку України. Донецьк, 2012. С. 59–63 с.
32. Якубовський С.О. Транснаціональні корпорації: особливості інвестиційної діяльності. Київ, 2015. 488 с.
33. Ярмак О.В. Вплив транснаціональних корпорацій на економіку України. *Приазовський економічний вісник*. 2019. № 3 (14). С. 46 – 49.
34. Black's Law Dictionary, 9th ed. Bryan A. Garner, ed. St. Paul: "West Group", 2009.
35. Chen L., Shaheer N., Yi J., Li S. The international penetration of ibusiness firms: network effects, liabilities of outsidership and country clout. *Journal of International Business Studies*. 2019. Vol. 50 № 2. Pp. 172-192.
36. De Backer Koen, Miroudot Sébastien, Rigo Davide. Multinational enterprises in the global economy: Heavily discussed, hardly measured. *Cepr*. URL: <https://cepr.org/voxeu/columns/multinational-enterprises-global-economy-heavily-discussed-hardly-measured> (дата звернення 12.07.2023)
37. Doroshenko, Tetiana. Development of transnational corporations and their impact on the economy. *Economic Analysis*. 2023. № 33. 95-102. (2023).
38. Eden L. Multinationals and foreign investment policies in a digital world. E15 Initiative, International Centre for Trade and Sustainable Development and World Economic Forum, Geneva, 2016. [www.e15initiative.org](http://www.e15initiative.org) (дата звернення 18.09.2023)
39. Forbes Global\_2000. URL: [https://en.wikipedia.org/wiki/Forbes\\_Global\\_2000](https://en.wikipedia.org/wiki/Forbes_Global_2000) (дата звернення 14.07.2023)
40. Fortune Global 500 Excel List. URL: <https://www.someka.net/products/fortune-global-500-list-excel-template/> (дата звернення 16.07.2023)
41. Fortune Global 500. URL: [https://en.wikipedia.org/wiki/Fortune\\_Global\\_500](https://en.wikipedia.org/wiki/Fortune_Global_500) (дата звернення 16.07.2023)
42. Global 500 Full Listing. URL: <https://www.50pros.com/global500> (дата звернення 16.07.2023)

43. Global Investment Trends Monitor. URL: <https://unctad.org/webflyer/global-investment-trends-monitor-no-41> (дата звернення 20.10.2023)
44. Global Top 100 companies - by market capitalisation. URL: <https://www.pwc.com/gx/en/audit-services/publications/top100/pwc-global-top-100-companies-2023.pdf> (дата звернення 16.09.2023)
45. Ietto-Gillies, G. Different Conceptual Frameworks for the Assessment of the Degree of Internationalization: an Empirical Analysis of Various Indices for the Top 100 Transnational Corporations. *Transnational Corporations*. 1998. Vol. 7, № 1. P. 17-39.
46. Investment and the digital economy. URL: [https://unctad.org/system/files/official-document/wir2017ch4\\_en.pdf#page=5](https://unctad.org/system/files/official-document/wir2017ch4_en.pdf#page=5) (дата звернення 20.10.2023)
47. MSCI World. URL: [https://uk.wikipedia.org/wiki/MSCI\\_World](https://uk.wikipedia.org/wiki/MSCI_World) (дата звернення 16.09.2023)
48. The 100 largest companies in the world by market capitalization in 2023. URL: <https://www.statista.com/statistics/263264/top-companies-in-the-world-by-market-capitalization/> (дата звернення 15.09.2023)
49. The Analytical AMNE database - Multinational enterprises and global value chains. URL: <https://www.oecd.org/sti/ind/analytical-amne-database.htm#papers> (дата звернення 15.10.2023)
50. The Global 2000. URL: <https://www.forbes.com/lists/global2000/?sh=2b2a17365ac0> (дата звернення 16.07.2023)
51. Trentini C., Mainenteb J., Santos-Paulino A. The evolution of digital MNEs: an empirical note. URL: [https://unctad.org/system/files/official-document/diaeia2022d2a6\\_en.pdf](https://unctad.org/system/files/official-document/diaeia2022d2a6_en.pdf) (дата звернення 20.10.2023)
52. What will the future hold for multinational corporations?. <https://www.linkedin.com/pulse/what-future-hold-multinational-corporations-wellenwide> (дата звернення 20.10.2023)